

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ЦЕНТР ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ДИСТАНЦІЙНОГО ТА
ЗАОЧНОГО НАВЧАННЯ

Кафедра фінансів та обліку

**ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ТА МЕТОДОЛОГІЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ В УКРАЇНІ**

кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
2 курсу заочної форми навчання
ІЛІВ Нестор Васильович

Науковий керівник
кандидат економічних наук, доцент
ГОРБАН Ірина Михайлівна

Рецензент
Кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
ЛЯХОВСЬКА Олена Василівна

Кваліфікаційна робота допущена до захисту
„20” березня 2024 р., протокол № 10
завідувач кафедри фінансів та обліку,
Мельник С.І.

(підпис)

(ПРІЗВИЩЕ та ініціали)

Львів

2024

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Центр післядипломної освіти, дистанційного та заочного навчання

Кафедра фінансів та обліку

Освітній ступінь «магістр»

Галузь знань 07 «Управління та адміністрування»

Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Назва освітньої програми «Фінансова розвідка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

фінансів та обліку

_____ Степан МЕЛЬНИК

«20» листопада 2023 р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

ІЛІВА Нестора Васильовича

1. Тема роботи «Правові передумови та методологія розслідування незаконного збагачення в Україні»

керівник роботи ГОРБАН Ірина Михайлівна, кандидат економічних наук, доцент

затверджені наказом ЛьвДУВС від «17» листопада 2023 р. № 1403 о/с

2. Термін подання здобувачем вищої освіти роботи «05» березня 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи. Законодавчі та нормативно-правові акти з питань протидії незаконному збагаченню та корупції, наукова література із зазначеної тематики, дані статистичних видань та інтернет ресурси.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити). з'ясувати сутність незаконного збагачення; провести оцінку дій антикорупційних органів під час проведення розслідувань незаконного збагачення; дослідити співпрацю Державної служби фінансового моніторингу з правоохоронними органами у протидії незаконному збагаченню; дослідити міжнародний досвід протидії незаконному збагаченню. Запропонувати сучасні напрями підвищення ефективності боротьби з незаконним збагаченням.

5. Перелік графічного матеріалу (додатків): Національна система протидії незаконному збагаченню; Схема незаконного збагачення з використанням фінансових установ; Динаміка кількості осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення за період 2021-2023 рр.; сегменти фінансової сфери України в частині скоєння кримінального правопорушення за ст. 368-5 ККУ у період 2021–2023рр.; Динаміка кількості повідомлень про фінансові операції, які надійшли до Державної служби фінансового моніторингу України за період 2018 - 2022рр.; Динаміка кількості матеріалів щодо незаконного збагачення, які передано ДФМ правоохоронним органам за період 2018-2022 рр.; Динаміка кількості відкритих кримінальних проваджень НАБУ; Динаміка сум незаконного збагачення від корупційних діянь за період 2018-2022рр; Переваги застосування цивільної конфіскації майна у протидії незаконному збагаченню; Основні напрями покращення протидії незаконному збагаченню в Україні.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	ПРИЗВИЩЕ, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	ГОРБАН І.М.		
2	ГОРБАН І.М.		
3	ГОРБАН І.М.		

7. Дата видачі завдання «20» листопада 2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Опрацювання літератури за темою роботи та складання плану	01.12.2023	виконано
2	Написання першого розділу	01.01.2024	виконано
3	Написання другого розділу	01.02.2024	виконано
4	Написання третього розділу	01.03.2024	виконано
5	Підведення підсумків та формулювання висновків	03.03.2024	виконано
6	Оформлення роботи	05.03.2024	виконано

Здобувач вищої освіти

(підпис)**ІЛІВ Н.В.**

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Науковий керівник

(підпис)**ГОРБАН І.М.**

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

АНОТАЦІЯ

ІЛІВ Н.В. Правові передумови та методологія розслідування незаконного збагачення в Україні. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2024.

Кваліфікаційна робота присвячена вивченню теоретико-правових основ дослідження розслідувань незаконного збагачення в Україні. Розглянуто теоретичні аспекти незаконного збагачення в Україні. Здійснено оцінку дій антикорупційних органів під час проведення розслідувань незаконного збагачення. Проведено оцінку співпраці Державної служби фінансового моніторингу з правоохоронними органами у протидії незаконному збагаченню. Оцінено сучасний стан та масштаби корупції в Україні. Проаналізовано міжнародний досвід протидії незаконному збагаченню. Запропоновано напрями підвищення ефективності боротьби з незаконним збагаченням.

Ключові слова: злочин, незаконне збагачення, кримінальне правопорушення, криміналізація, корупція, корупційні правопорушення, протидія незаконному збагаченню.

ANNOTATION

ILIV N.V. Legal prerequisites and methodology of investigation of illegal enrichment in Ukraine. - Manuscript.

Qualification work for obtaining a master's degree in the specialty 072 "Finance, banking and insurance". - Lviv State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Lviv, 2024.

The qualification work is devoted to the study of the theoretical and legal foundations of the investigation of illegal enrichment in Ukraine. Theoretical aspects of illegal enrichment in Ukraine are considered. An assessment of the actions of anti-corruption bodies during investigations into illegal enrichment was carried out. The estimation of collaboration of Government service of the financial monitoring is conducted with law enforcement authorities in counteraction to the illegal enriching. The modern state and scales of corruption are appraised in Ukraine. International experience of counteraction to the illegal enriching is analysed. Directions of increase of efficiency of fight are offered against the illegal enriching.

Keywords: crime, illegal enriching, criminal offence, corruption, corruption offences, counteraction to the illegal enriching.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....	9
1.1. Сутність незаконного збагачення та його правовий статус в Україні.....	9
1.2. Основні чинники криміналізації незаконного збагачення	18
Висновки до розділу 1.....	25
 РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РОЗСЛІДУВАНЬ НЕЛЕГАЛЬНОГО ЗБАГАЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....	26
2.1. Оцінка дій антикорупційних органів при проведенні розслідувань незаконного збагачення.....	26
2.2. Аналіз діяльності Державної служби фінансового моніторингу з правоохоронними органам.....	34
Висновки до розділу 2.....	43
 РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....	44
3.1. Міжнародний досвід протидії незаконному збагаченню	44
3.2. Напрями удосконалення ефективності боротьби правоохоронних органів з незаконним збагаченням	51
Висновки до розділу 3.....	56
 ВИСНОВКИ.....	58
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасному світі корупція виступає складним соціальним явищем, яке ставить під загрозу демократичну систему та всі правові інститути, верховенство права, соціальну справедливість, легітимність публічних інституцій, а також загрожує національній безпеці України. Запобігання корупції має вирішальне значення для створення демократичної, правової та суверенної держави, тому під час здійснення професійної та службової діяльності у сфері надання публічних послуг необхідно забезпечити достатню кримінально-правову охорону суспільних відносин. Для захисту такого суспільного правопорядку існує система кримінально-правової охорони, яка забезпечується правильним формулюванням кримінально-правових норм. Удосконалення цієї системи дозволяє запобігти правопорушенням під час виконання професійних та службових обов'язків. Розслідування незаконного збагачення та корупції багато в чому залежить від світових практик, пов'язаних з розробкою більш дієвих методів повернення незаконних доходів.

Багато науковців, таких як П.П. Андрушко, Л. П. Брич, О.І. Габро, Д. О. Гарбазей, В.К. Грищук, О.І. Гузоватий, О.О. Дудоров, В. М. Киричко, О. О. Книженко, Н.М. Кісіль, В. Н. Кубальський, М. І. Мельник, Д. Г. Михайленко, В. Я. Тацій, Р. В. Трофименко, В. І. Тютюгін, І. М. Ясінь та ін. присвятили свої праці питанню розслідування незаконного збагачення. Для написання кваліфікаційної роботи було використано чинне законодавство України щодо розслідувань та кримінальної відповідальності за скоєні злочини в частині незаконного збагачення, дані Державної служби фінансового моніторингу, Національного антикорупційного бюро України, дані інших антикорупційних органів та інформаційні ресурси в Інтернеті.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є визначення правових передумов і методів розслідування незаконного збагачення в Україні за допомогою використання набутих теоретичних знань

та практичних навичок, отриманих під час навчання за освітньо-професійною програмою «Фінансова розвідка».

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

- визначити сутність незаконного збагачення та його правовий статус;
- охарактеризувати основні чинники криміналізації незаконного збагачення;
- проаналізувати співпрацю Державної служби фінансового моніторингу з правоохоронними органами у протидії незаконному збагаченню;
- дослідити міжнародний досвід протидії незаконному збагаченню;
- запропонувати сучасні напрями підвищення ефективності боротьби з незаконним збагаченням.

Об'єктом дослідження виступає нелегальне збагачення.

Предметом дослідження є отримання посадовими особами неправомірної вигоди.

Дослідження базується на загальнонаукових та спеціальних методах наукового пізнання. Серед них можна виділити наступні: історичний; методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, метод порівняння. Графічні та табличні методи використовувалися для наочного представлення результатів дослідження, а методи наукового абстрагування, узагальнення та конкретизації використовувалися для формулювання наукових тверджень та висновків.

Основний зміст роботи. У першому розділі розкрито сутність незаконного збагачення та його правовий статус в Україні, а також охарактеризовано основні чинники криміналізації нелегального збагачення.

Другий розділ відображає оцінку дій антикорупційних органів при проведенні розслідувань незаконного збагачення в Україні та співпрацю Служби фінансового моніторингу з правоохоронними органами у протидії незаконному збагаченню.

В третьому розділі досліджено міжнародний досвід у боротьбі з незаконним збагаченням та запропоновано напрями підвищення боротьби з ним.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (44 найменування на 5 сторінках). Загальний обсяг роботи становить 65 сторінок, із них основний текст – 55 сторінок, які містять 3 таблиці та 16 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

1.1. Сутність незаконного збагачення та його правовий статус в Україні

Збереження високого рівня корупції в Україні, а також її поширення як у приватному секторі, так і в органах державної влади та правоохоронних органів, становить загрозу національній безпеці та подальшому розвитку демократії в країні. Генеральна асамблея ООН вирішила прийняти Конвенцію ООН проти корупції 21 листопада 2003 року через занепокоєння світової спільноти щодо швидкого зростання корупції по всьому світу, що заважає розвитку демократії та захищає гуманітарні, морально-етичні та принципи доброчесності. У Конвенції визначено цілі, розкрито зміст основних термінів, наведено перелік заходів і визначено ефективні механізми боротьби з корупцією. 18 листопада 2006 року Україна ратифікувала цю Конвенцію через підвищення суспільної небезпеки проявів корупції, складність розширення корупційних правопорушень і повернення значущих матеріальних ресурсів, отриманих від корупції.

Ст. 20 Конвенції «Криміналізація та правоохоронна діяльність» містить положення про незаконне збагачення в розділі 3 Конвенції. Зокрема, ст. 20 Конвенції визначає «... значне збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи і які вона не може раціонально обґрунтувати» як незаконне збагачення [22]. Ст. 20 Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р., яка була ратифікацією Закону України від 18 жовтня 2006 р., запроваджує кримінальну відповідальність за незаконне збагачення в українському законодавстві 1 січня 2010 р. Так, згідно з Конвенцією, умисне незаконне збагачення означає значне збільшення активів державної посадової особи, що перевищує її законні доходи, яке не може бути обґрунтовано.

Відповідно до наведеного міжнародно-правового документа, держава-учасниця Конвенції розглядає можливість криміналізації незаконного збагачення, якщо вона дотримується своєї конституції та основоположних принципів власної правової системи. Показано, що ні Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією, ні Додатковий протокол до неї, ратифікований Україною 18.10.2006 р., не згадують криміналізацію незаконного збагачення серед заходів, необхідних для боротьби з корупцією на національному рівні.

Варто зауважити, що держави були зобов'язані розглянути можливість встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення раніше, ніж Конвенція (аналогічні положення містяться в ст. 9 Міжамериканської конвенції проти корупції від 29.03.1996 р. 3 та ст. 1 Конвенції).

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за придбання таких активів» №263 від 31.10.2019р., який набув чинності 28.11.2019р. доповнює Кримінальний кодекс України статтею 368-5 «Незаконне збагачення» [34]. Дана стаття Кримінального кодексу України визначає незаконне збагачення як отримання особою, уповноваженою на виконання державних або місцевих обов'язків, активів, вартість яких перевищує 6000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, більше, ніж її законні доходи [23].

Пункт 1 частина 1 статті 3 Закону України «Про запобігання корупції» визначає особи, які мають повноваження виконувати функції держави або місцевого самоврядування [36].

Набуття активів передбачає отримання активів особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність, так і отримання таких активів іншою особою чи юридичною особою, якщо було доведено, що це було здійснено за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Під активами слід розуміти грошові кошти (включаючи готівку, кошти на банківських рахунках або в інших фінансових установах), інше майно, майнові права, нематеріальні активи (включаючи криптовалюту), зменшення фінансових зобов'язань і роботи чи послуги, надані особами, уповноваженими на виконання державних або місцевих обов'язків.

Доходи, правомірно отримані особою із законних джерел, визначені пунктами 7 і 8 частини першої статті 46 Закону України «Про запобігання корупції», вважаються законними доходами особи[36].

Відповідно до Закону «Про запобігання корупції» законними доходами особи вважаються:

- заробітна плата (грошове забезпечення), отримане як за основним місцем роботи, так і за сумісництвом;
- гонорари;
- дивіденди;
- проценти;
- роялті, платежі за користування, які «ліцензіат» сплачує «ліцензіару» (продавцю ліцензії) за поточне використання активів;
- страхові виплати;
- благодійна допомога;
- пенсії; подарунки;
- грошові активи;
- грошові кошти;
- внески до кредитних спілок та інших небанківських фінансових установ; позики третім особам;
- кошти на банківських рахунках або зберігаються у банках;
- дорогоцінні (банківські) метали [36].

У кримінальному праві поняття «корупція» передусім стосується дій службових осіб, які зловживають своєю владою або службовим становищем з метою незаконного збагачення.

Той фактор, що сприйняття проблеми корупції населенням і досвід боротьби з її проявами поширюється на всі верстви населення, робить це особливо небезпечним для суспільства та держави. Політика держави щодо запобігання та протидії корупції, включаючи НЗ, реалізується в різних формах, але головним чином вона представлена національним законодавством про антикорупцію.

Закон України №1700-VII визначає основні правові та організаційні засади функціонування національної системи запобігання корупції. Зокрема, встановлення правових механізмів для фінансового нагляду за майном ОУВФДМС та членами їхніх сімей, а також процедур для запобігання корупції[36].

Незаконне збагачення - це придбання активів особою, уповноваженою на виконання державних або місцевих обов'язків, а також зменшення її фінансових зобов'язань. Перша група включає активи, вартість яких перевищує одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. У другій групі є незаконне збагачення службових осіб, які займають відповідальне місце роботи; а в третій групі є незаконне збагачення службових осіб, які займають особливо відповідальне місце роботи, або у великих розмірах.

За незаконне збагачення стаття 368-5 Кримінального кодексу України[23] передбачає позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років без права займатися певною діяльністю на строк до трьох років чи обіймати певні посади.

Можна подати відповідний позов до суду щодо визнання активів необґрунтованими та їх стягнення в дохід держави. Прокурор Спеціалізованої антикорупційної прокуратури представляє державу в суді. Прокурори Генеральної прокуратури України здійснюють звернення до суду та представництво держави в суді за дорученням Генерального прокурора у справах про визнання необґрунтованих активів і їх стягнення в дохід держави щодо активів працівника Національного антикорупційного бюро України,

прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури чи активів, набутих іншими особами в передбачених цією статтею випадках. Вищий антикорупційний суд розглядає справи про визнання необґрунтованих активів і їх стягнення в дохід держави (стаття 23 Цивільного процесуального кодексу України).

В. Н. Кубальський наголошує на тому, що незаконне збагачення широко приховується, що порушує принцип невідворотності покарання та сприяє створенню атмосфери безкарності та поширенню корупційних мотивацій [24]. Погоджуємося, що швидкість суспільних подій змушує кримінальне законодавство адаптуватися до нових видів корупційної поведінки. Це вимагає створення відповідних кримінальних інструментів протидії, щоб максимально спростити виявлення випадків незаконного збагачення та притягнення винних до відповідальності за їх вчинення. Відсутність прямого контакту корупціонера з потерпілими від незаконного збагачення є однією з причин відносної толерантності суспільства до незаконного збагачення.

Цілком розумним є твердження про те, що незаконне збагачення, яке відбувається в інтересах певної особи в обмін на матеріальні вигоди, може призвести до порушення прав третьої особи, інтереси якої зачіпають рішення, прийняті відповідною посадовою особою.

Політична, економічна, соціальна та територіальна сфери життя України страждають від збройної агресії росії. Але одним із найсерйозніших наслідків війни є зростання рівня корупції в економіці та суспільстві. Війна спричинила руйнування та нестабільність у багатьох регіонах України. Оскільки відсутність контролю та правопорядку можуть сприяти незаконним діям і зловживанням владою, це створило сприятливі умови для корупції. З іншого боку, військові конфлікти призводять до значних фінансових витрат. Такі обставини сприяють корупції та незаконному збагаченню.

Ефективна антикорупційна політика залежить від ефективних механізмів фінансових розслідувань для боротьби з корупцією. Виявлення,

аналіз і припинення фінансових операцій, пов'язаних з корупцією, є метою фінансових розслідувань.

Злочини, пов'язані з фінансами, можна класифікувати як криміналістично однорідну групу в рамках економічної злочинності. Цей сектор здебільшого стосується фінансової системи, яка відіграє значну роль у суспільному та економічному житті країни. У фінансовій сфері економічна злочинність означає вчинення певних дій, які заборонені кримінальним законом і порушують нормальні суспільні відносини, які відбуваються під час здійснення фінансових операцій.

Кожен член злочинної групи виконує частину злочинної «роботи», яка підлягає кваліфікації за окремою статтею Кримінального кодексу України, у механізмі вчинення злочинів шляхом фінансово-кредитних операцій організованими злочинними групами є характерним розподілом функцій між її членами. З цієї причини завданням фахівців фінансової розвідки та правоохоронних органів у таких випадках є виявлення складу злочину в діяльності окремих осіб чи організованої групи за окремими ланцюжками злочинних дій окремих осіб. Існують ознаки конкретних злочинів, які відображають логіку поведінки злочинців і є етапами, необхідним для досягнення злочинної мети. Таким чином, інші злочини можуть бути необхідною передумовою, формою та способом здійснення основного злочину. Отримання певної матеріальної вигоди є основною мотивацією злочинної поведінки суб'єкта.

Н.М. Кісіль стверджує, що диференціація кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, повністю відповідає принципам кримінально-правової політики та міжнародним стандартам протидії корупції, оскільки вона включає «...прийняття пропозиції, обіцянки або отримання неправомірної вигоди службовою особою» [20].

Якщо значне збільшення активів державної посадової особи завжди пов'язане з незаконним збагаченням, це по суті є припущенням, і відповідно

до ч. 3 ст. 62 Конституції України обвинувачення не можуть ґрунтуватися на припущеннях[21].

Ст. 20 Конвенції встановлює презумпцію, що майно службової особи було отримано в результаті корупційних дій. І особа, яка обвинувачується у незаконному збагаченні, повинна спростувати цю презумпцію[22].

Виходячи з вищезазначеного, можна припустити, що існують певні схеми незаконного збагачення та залучення до цієї діяльності представників фінансових установ, які складаються з груп або комплексів різних видів злочинів. Таким чином, злочинна діяльність набуває форми складних взаємопов'язаних дій, суть яких характеризується терміном «технологія» злочинної діяльності, яка передбачає сукупність корисливих дій (прийомів і методів) з планування або підготовки, вчинення та приховування слідів злочину, спрямованих на систематичне отримання доходів від злочинної діяльності з участю широкого кола осіб. Основні та допоміжні злочини складають структуру технології злочинної діяльності. Ці злочини об'єднані єдиною метою: протиправне збагачення. Аналіз практики показує, що доказування злочинних дій у цій категорії кримінальних справ є складним завданням через складні та запутані схеми злочинних технологій. При розслідуванні організованої злочинної діяльності важливо довести, що існує необхідний зв'язок між окремими злочинами, які складають загальну «картину» технології злочинного збагачення. Слідчо-судова практика показує, що зробити це досить складно. Технології злочинного збагачення шляхом кредитно-фінансових операцій часто мають складні внутрішні схеми та кримінально-правові ознаки.

Як показав аналіз слідчо-судової практики, шахрайське одержання кредиту було найпоширенішим у 76% вивчених кримінальних справ. Цей злочин заснований на поданні до банку завідомо неправильної інформації під час оформлення кредитного договору. Якщо позичальник має намір не повертати кредит під час його отримання, це означає намір заволодіти майном

або придбати право на нього вже в момент вчинення цих дій (ст. 190 ККУ). Якщо такого наміру немає, відбувається шахрайство з грошима (рис.1.1).

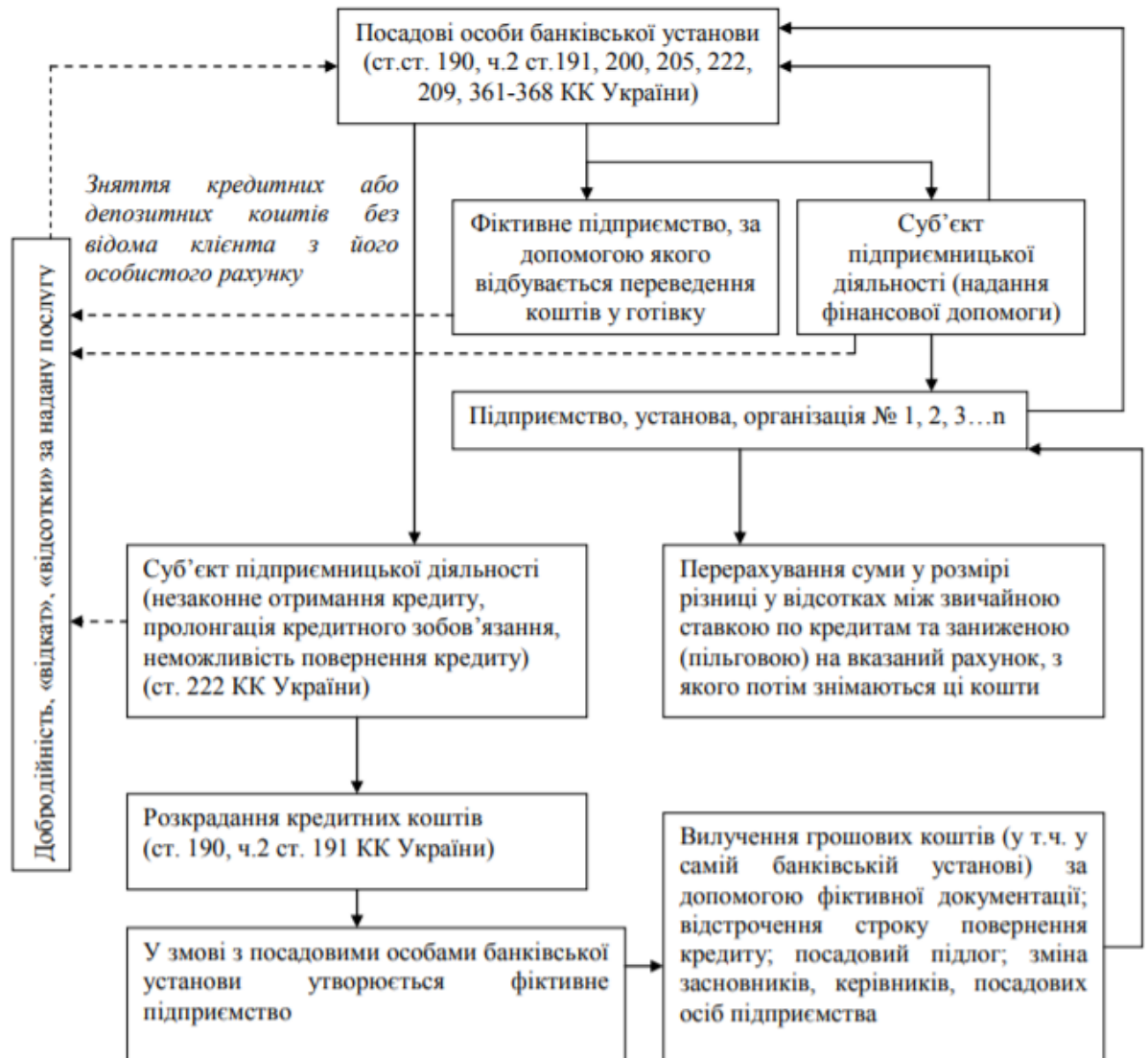

Рис.1.1. Схема технології злочинного збагачення зі залученням Банківської установи [17]

Шахрайство з фінансовими ресурсами часто включає перерахування безготівкових коштів на рахунки іноземних банків, які використовують для погашення розрахунків за договорами, укладеними в Україні. Рис. 1.2 показує схему злочинного збагачення та легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

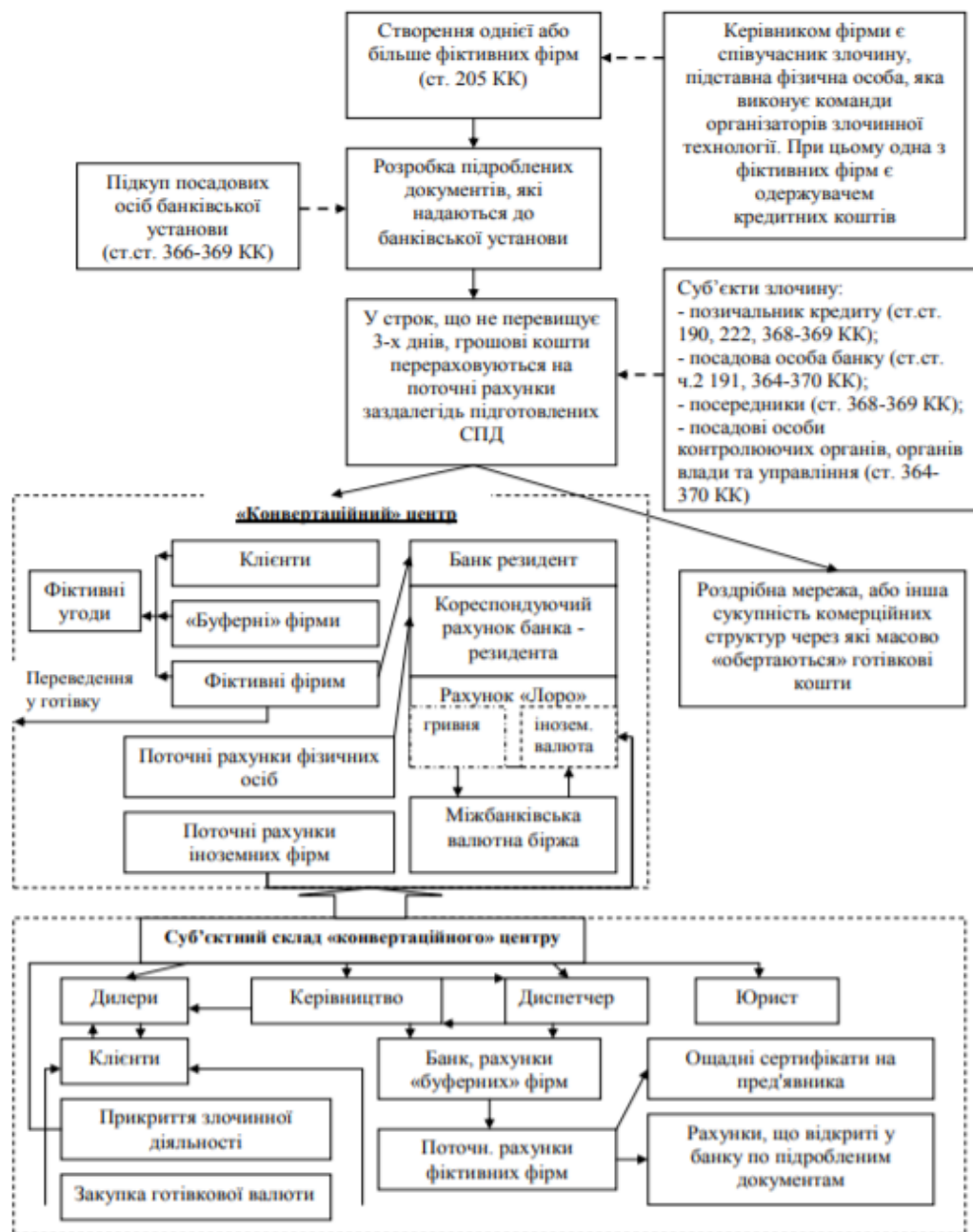

Рис.1.2. Схема незаконного збагачення з використанням фіктивних фірм [17]

Отже, виходячи з вище викладеного незаконне збагачення в Україні може здійснюватися окремими посадовими особами шляхом вчинення корупційних дій у різних сферах фінансово-господарської та адміністративної діяльності.

1.2. Основні чинники криміналізації незаконного збагачення

Політична, економічна, соціальна та територіальна сфери життя України страждають від збройної агресії росії. Але одним із найсерйозніших наслідків війни є зростання рівня корупції в економіці та суспільстві. Війна спричинила руйнування та нестабільність у багатьох регіонах України. Оскільки відсутність контролю та правопорядку можуть сприяти протиправним діям і зловживанням владою, це створило сприятливі умови для незаконного збагачення. З іншого боку, військові конфлікти призводять до значних фінансових витрат. Такі обставини сприяють корупції та незаконному збагаченню.

У теорії кримінального права основними мотивами криміналізації (кримінальної заборони) є соціальні та соціально-психологічні. Ці фактори демонструють суспільну необхідність і політичну доцільність встановлення та існування кримінальної відповідальності за певне діяння. До них належать такі фактори, як:

- суспільна небезпека діяння;
- відносна поширеність діяння;
- співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації;
- можливість подолання конкретного правопорушення без застосування кримінальних заходів[16].

Суспільна небезпека традиційно є основною мотивацією криміналізації злочинів [12]. В.К. Грищук стверджує, що «суспільна небезпека діяння людини - це його об'єктивна здатність заподіяти істотну шкоду об'єктові кримінально- правової охорони або створити реальну загрозу заподіяння такої шкоди» [15].

Р.В. Трофименко вважає, що «...суспільна небезпечність є характеристикою не лише вчиненого діяння, а й особи, яка його вчинила, тому, розглядаючи критерії криміналізації, слід мати на увазі, що вони

торкаються й оцінки відповідних характеристик особи, які свідчать про її підвищену суспільну небезпечність порівняно з іншими» [39].

Визнано, що НЗ є корупційним злочином, вчиненим у сфері публічної службової діяльності, з особливим акцентом на те, що він завдає шкоди сфері службової діяльності, у якій здійснює свою діяльність ОУВФДМС.

Таким чином, кримінально-правова норма, яка передбачає відповідальність за незаконне придбання майна, захищає суспільні відносини, які регулюють діяльність ОУВФДМС щодо законності придбання майна у сфері державної влади та місцевого самоврядування. Крім того, НЗ може завдати значно більшої шкоди.

Л.П. Брич зазначає, що «...суспільна небезпека діяння є головною ознакою злочину, яка є необхідною, але водночас недостатньою умовою визнання певного діяння злочином»[6]. Характер суспільної небезпеки НЗ визначається тим, що воно заподіює або створює реальну загрозу заподіяння шкоди достатньо широкому спектру суспільних відносин, які становлять його об'єкт.

М.І. Мельник стверджує, що «корупція, спотворюючи суспільні відносини, порушує нормальний порядок речей у суспільстві, починаючи із порушення службового обов'язку, і тягне за собою порушення інших суспільних відносин» [26].

Схильності до незаконного способу життя в одних громадянах сприяє діям, передбаченим статтею 368-5 ККУ[23], і призводить до зубожіння інших. Таке зубожіння пов'язане з присутністю корупції майже у всіх сферах суспільного життя, що призводить до підвищення соціальної напруги та збільшення соціальних нерівностей. Корумповані ОУВФДМС переслідують інтереси особистого збагачення, позбавляючи людей можливості задовольняти свої основні соціальні потреби. Це свідчить про те, що проблема подолання бідності залишається складною в Україні, оскільки більша частина працюючого населення країни має дуже низький рівень доходів, який є одним із показників добробуту [3].

Той фактор, що сприйняття проблеми корупції населенням і досвід боротьби з її проявами поширюється на всі верстви населення, робить це особливо небезпечним для суспільства та держави. Політика держави щодо запобігання та протидії корупції, включаючи НЗ, реалізується в різних формах, але головним чином вона представлена національним законодавством про антикорупцію.

Об'єктивні та суб'єктивні характеристики злочину, такі як об'єкт, на який посягає злочин, наслідки, спосіб вчинення злочину, форма вини, мотив і мета, є основними критеріями оцінки суспільної небезпечності [4].

Д.О. Балобанова вважає, що «...наявність прогалин у кримінальній караності діяння може бути представлена двома видами помилкової криміналізації: неповна та неправильна (неточна) криміналізація» [3].

М.І. Мельник стверджував, що «неповна криміналізація... не охоплює усіх дій (проявів діяння), характер і ступінь шкідливості яких дозволяє визнавати їх злочинами. Неправильна (неточна) криміналізація полягає в тому, що при її здійсненні злочином визнається діяння, характер і ступінь шкідливості якого є достатніми для його криміналізації, але законодавчо опис якого не зовсім правильно відображає сутність такого діяння» [26].

В.Н. Кубальський стверджує, що «...кримінальна відповідальність за незаконне збагачення повинна розглядатися як загальна норма щодо конкретних складів корупційних злочинів» [24].

В.І. Тютюгін вказує на такі фактори, як загроза національній безпеці та демократичному розвитку України, коли він досліджує соціально-економічні наслідки криміналізації незаконного збагачення в нашій країні. Зважаючи на це, автор вважає, що, крім багатьох факторів, які визначають доцільність криміналізації незаконного збагачення в Україні, існує загроза для самозбереження суспільства та руйнівний вплив корупції на суспільні блага. Незаконне збагачення має важливе значення для того, щоб зменшити ймовірність того, що люди, які не вчиняли корупційних правопорушень, сприймали себе позитивно[40].

В кримінально-правовій теорії соціальні наслідки законів про кримінальну відповідальність розглядаються через такі елементи:

- суспільна небезпека діяння;
- негативна суспільно-моральна оцінка діяння;
- неможливість ефективної боротьби з іншими засобами, крім кримінально-правових засобів;
- здатність держави контролювати заборони та дотримуватися покладених законом обов'язків;
- міжнародний досвід кримінальної відповідальності в інших країнах.

Л. П. Брич і В. О. Навроцький виділяють соціальні та соціально-економічні фактори серед багатьох факторів, що визначають соціальну обумовленість криміналізації діяння. Вони вважають, що ці фактори найкраще демонструють суспільну необхідність і політичну доцільність запровадження кримінальної відповідальності за те чи інше діяння. Коли мова заходить про їхній зміст, особлива увага приділяється суспільній небезпечності діяння, його відносній поширеності, позитивних і негативних наслідків криміналізації та кримінально-політичній адекватності [7].

О. І. Габро називає кілька основних факторів, які впливають на соціальну зумовленість кримінально-правових заборон, такі як кримінологічні, що створюють небезпеку та широту дій, нормативні, що показують зв'язок дій із Конституцією та законами України, соціально-економічні, що стабілізують суспільні відносини та міжнародно-правові [11].

Враховуючи руйнівний вплив корупційних правопорушень на демократичні суспільні інституції, необхідно визначити чіткі межі між злочинними та незлочинними діями, об'єктивними та суб'єктивними характеристиками цих дій, а також спеціальний предмет злочину - неправомірна вигода [1].

Р.В. Трофименко стверджує, що основною метою криміналізації незаконного збагачення є створення умов, які значною мірою

унеможливлують, перешкоджають і усувають можливість використання коштів, законність походження яких неможливо підтвердити. Таким чином, бажання отримати гроші чи інше майно шляхом корупції автоматично втрачає сенс [39].

Коли мова йде про правозастосування, важливо пам'ятати, що ця норма «спрацьовує» лише тоді, коли не доведено, що неправомірна вигода була отримана в результаті виконання певних дій, які можна умовно класифікувати як «підкуп». Законодавець зробить це, щоб заповнити деякі прогалини в практиці застосування антикорупційного законодавства України, особливо щодо притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб за незаконне збагачення та корупційні злочини.

На даний час з певних причин в нашій державі важко отримати докази, необхідні для притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб за отримання ними доходів шляхом корупції. Щоб досягти цього, потрібно:

- а) отримати досить складне технічне забезпечення, яке зазвичай неможливо отримати в країнах із низькорозвиненою економікою;
- б) особи, які найбільше зацікавлені у виявленні корупційних діянь, можуть не володіти інформацією про факт корупційного злочину, що заважає їм активно поширювати інформацію про випадки корупційного збагачення;
- в) співучасники корупційних злочинів зазвичай застосовують грубу фізичну силу, різноманітні погрози з метою залякування свідків і знищення доказової бази;
- г) особи, які мають доступ до інформації, яка дозволяє виявити корупційні злочини, самі можуть бути причетні до корупційних схем.

З іншого боку, декриміналізація незаконного збагачення не пов'язана зі складністю виявлення, документування та доказування таких випадків.

Погоджуємося, що криміналізація незаконного збагачення має бути вирішена шляхом впровадження концепції кримінально-правової охорони суспільних відносин, які виникають, коли держава виконує свою функцію боротьби з корупцією. Основною підставою для встановлення факту

незаконного збагачення є те, що посадова особа не виконала своїх юридичних обов'язків щодо надання правдивих відомостей про доходи та витрати, що призвело до значного перевищення активів посадової особи за законними доходами.

Криміналізація передбачає процес виявлення та визнання певних типів людської поведінки як суспільно небезпечної, що вимагає кримінально-правових засобів боротьби на державному рівні [16]. Для того, щоб криміналізація дій була ефективною, необхідно розглянути та підтвердити ступінь їх соціальної освіченості. Це дозволяє досягти певної оцінки криміналізації та гарантувати, що суспільство має правильне сприйняття кримінально-правових явищ. Як наслідок, вирішення проблеми криміналізації незаконного збагачення в Україні залежить від створення соціально-економічної відповідальності за корупцію. Виходячи з вищезазначеного, чинники криміналізації незаконного збагачення в нашій державі зображено на рис.1.3.

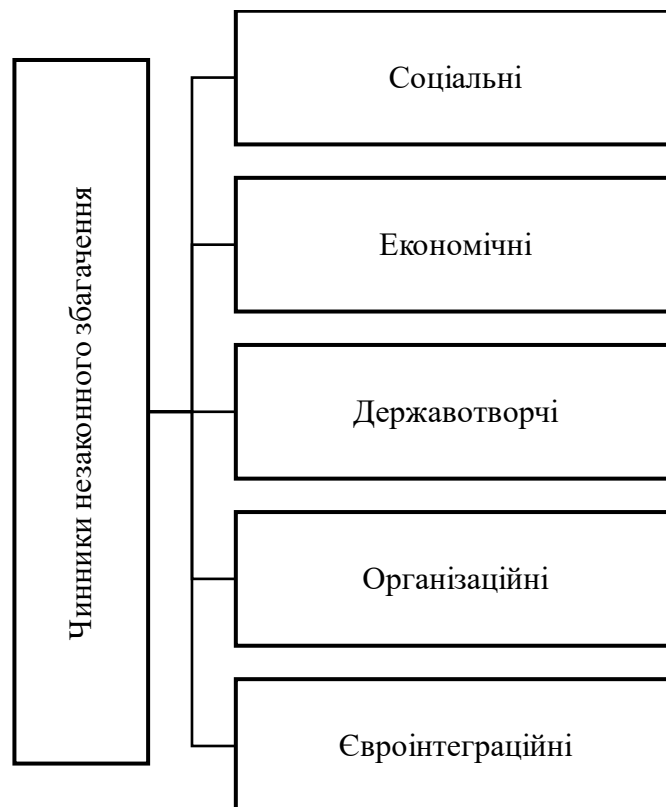

Рис.1.3. Основні причини незаконного збагачення в Україні [16]

Державні чинники незаконного збагачення в Україні включають зниження ефективності роботи органів державного та місцевого самоврядування, нецільове використання та розподіл державних коштів і зниження якості виконання функцій.

Організаційні фактори, які ускладнюють модернізацію кримінально-правових механізмів протидії незаконному збагаченню та сприяють подальшому розвитку корупційних схем, що призводить до того, що корупціонери створюють нові форми корупційних дій.

Соціальні фактори, які включають зростання кількості порушень прав людини та громадянина, збільшення соціального розшарування, збільшення соціального невдоволення та недостатню реалізацію заходів, спрямованих на підвищення соціально-економічного рівня та добробуту населення.

Економічні фактори включають сповільнення темпів розвитку приватного підприємництва в державі, зниження залучених інвестицій і відсутність позитивного впливу фінансових потоків, направлених відповідно до корупційних схем. Економіка страждає від незаконного збагачення, оскільки активи зосереджуються в корупціонерах, які мають повноваження виконувати певні функції держави, а потім передаються третім особам.

Коли мова заходить про євроінтеграцію, слід звернути увагу на міжнародні антикорупційні конвенції, такі як Конвенція ООН проти корупції, Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією, Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією та Рекомендації групи держав Ради Європи проти корупції, а також на виконання міжнародних правових зобов'язань щодо модернізації антикорупційного законодавства.

Отже, незаконне збагачення як вид корупційної поведінки в державі є підвищеною суспільною небезпекою в сучасному світі. Соціальні, економічні, організаційні, державотворчі та євроінтеграційні процеси в Україні багато в чому визначають, наскільки доцільно застосувати кримінальну відповідальність за незаконне збагачення. Крім того, вони можуть також бути

використані для удосконалення методів, за допомогою яких кримінальна юриспруденція протидіє цьому типу корупційних правопорушень.

Висновки до розділу 1

Дослідження, яке ми провели, виявило наступні теоретико-методичні аспекти незаконного збагачення в Україні:

1. Визначено, що злочинне збагачення - це сукупність корисливих дій, спрямованих на систематичне отримання кримінальних доходів шляхом підготовки або планування, вчинення та приховування слідів злочину, коли особа, уповноважена на виконання державних або місцевих обов'язків, придбає активи з метою зменшення своїх фінансових зобов'язань.

2. Встановлено, що виявлення та визнання певних типів людської поведінки як суспільно небезпечної є частиною процесу, відомого як криміналізація, який вимагає кримінально-правових засобів боротьби на державному рівні.

Щоб криміналізація дій була ефективною, потрібно оцінити та підтвердити рівень соціальної освіченості дій. Це дозволяє досягти певної оцінки криміналізації та гарантувати, що суспільство правильно сприймає кримінально-правові явища.

3. Сприйняття проблеми корупції населенням і досвід боротьби з її проявами поширюється на всі верстви населення, що робить це особливо небезпечним для суспільства та держави. Політика держави щодо запобігання та протидії нелегальному збагаченню реалізується в різних формах, але головним чином вона представлена національним законодавством про антикорупцію.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА РОЗСЛІДУВАНЬ НЕЛЕГАЛЬНОГО ЗБАГАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Оцінка дій антикорупційних органів при проведенні розслідувань незаконного збагачення

Для боротьби зі злочинним збагаченням, яке є однією з найбільш серйозніших загроз стабільного держави, правоохоронні органи та суспільство загалом зацікавлені у використанні фінансової розвідки.

Фінансова розвідка базується на системі запобігання та контролю легалізації грошей, отриманих в результаті незаконного збагачення. Дана система включає державні та приватні установи, для забезпечення виконання законодавства вони використовують різноманітні правові, організаційні, інформаційні та інші інструменти та методи.

Система розроблена з метою забезпечення прозорості та чесності фінансової сфери, зокрема це стосується зменшення ймовірності фінансових злочинів і незаконних дій, а також запобігання незаконному збагаченню. Ця інтегрована система ФР сприяє виявленню найрізноманітніших схем легалізації коштів, включаючи відмивання грошей та інші види фінансової корупції.

Державні органи та приватні установи співпрацюють для аналізу фінансових операцій, виявлення надмірних ризиків, та розроблення стратегій для їх запобігання. Крім того, система має на меті захистити права та інтереси чесних громадян, компаній і держави. Вона підвищує довіру до фінансових установ і сприяє стабільності фінансового сектора та створює умови для чесної конкуренції та ефективного економічного розвитку шляхом впровадження прозорих інструментів і процедур.

Взаємозв'язок між різними компонентами національної системи у боротьбі з незаконним збагаченням представлено на рис. 2.1.

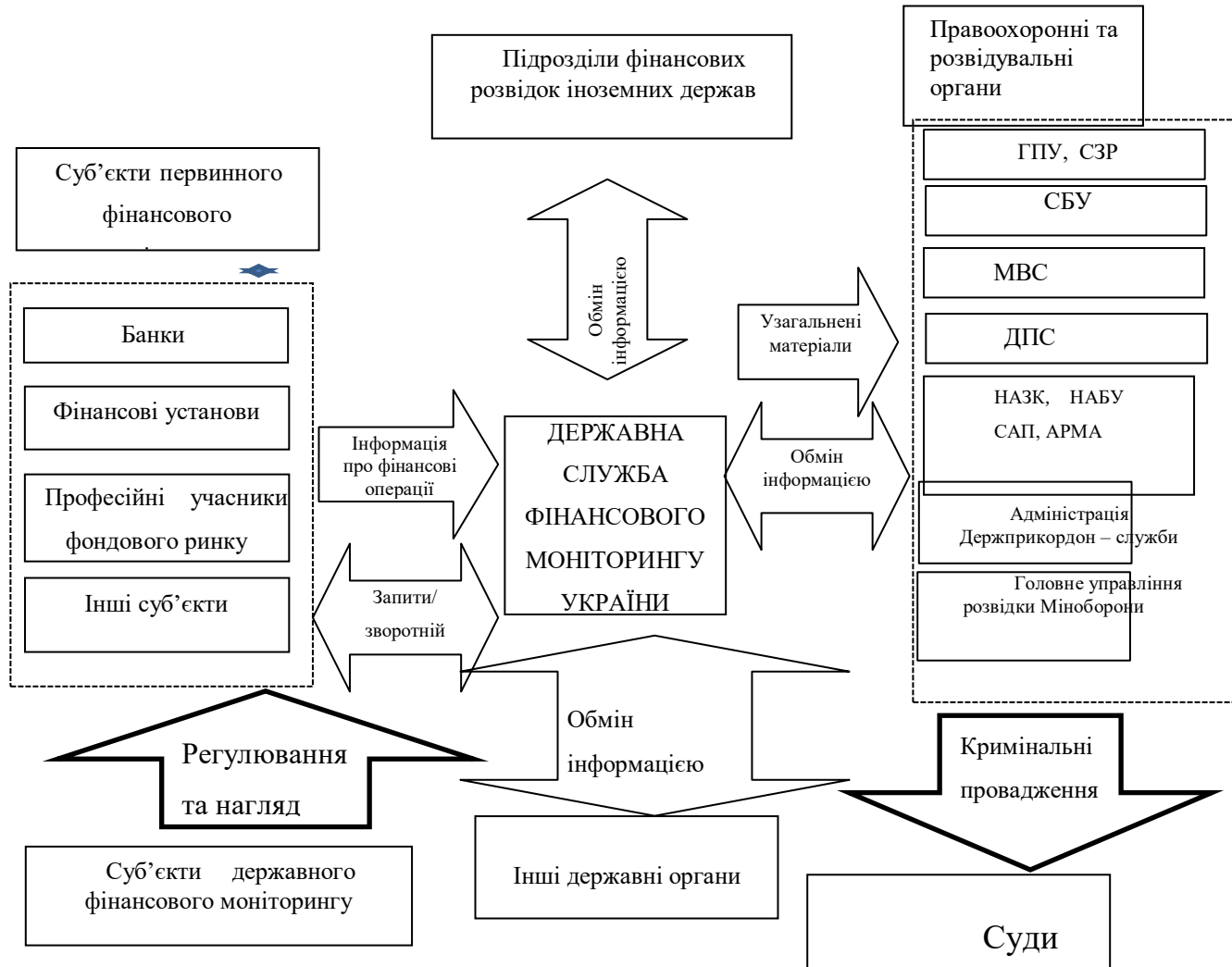

Рис. 2.1. Національна система протидії незаконному збагаченню [43]

Національна система включає державні та комерційні організації для боротьби з легалізацією доходів від злочинів. Їм надано державні повноваження запобігати та припинити легалізацію цих доходів. До них належать ДСФМ, ГПУ, СБУ, НАБУ, САП, АРМА, НАЗК, МВС, СЗР, Вищий антикорупційний суд України, Національний банк України, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України, Антимонопольний комітет та ін.

Дуже важливо, щоб підрозділи фінансової розвідки та правоохоронні органи України співпрацювали для більш ефективної боротьби з корупцією.

На національному рівні підрозділ фінансової розвідки є головним органом, який відповідає за збір, аналіз і передавання фінансових даних компетентним органам. За період своєї діяльності ДФМ активно співпрацює зі Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою (надалі САП) та Національним антикорупційним бюро України (надалі НАБУ) в цьому напрямку. Аналітики, слідчі та керівництво вищезгаданих правоохоронних структур тісно взаємодіють між собою, щоб покращити результативність розслідувань кримінальних проваджень, пов'язаних з нелегальним збагаченням та корупцією в Україні.

Попри надзвичайно складні умови повномасштабної війни з росією у 2023 році Спеціалізована антикорупційна прокуратура зафіксувала найвищий річний показник, який вона зафіксувала з часу свого заснування. Незважаючи на обмеженість інституційних можливостей і ресурсів, САП крок за кроком продовжує боротьбу з корупцією, викриваючи її в найвищих ешелонах влади, демонструючи громадянам України, що САП буде боротися з будь-якими проявами корупції [29].

Так, за 2023 рік десятки суддів, народних депутатів і керівників державних підприємств були визнані винними в корупції. Такий показник показує, наскільки добре САП і НАБУ співпрацюють, що призводить до значних результатів.

Крім того, САП продовжує використовувати пряму цивільну конфіскацію, конфіскуючи непотрібні активи осіб у дохід держави. Упродовж 2023 року також набула законної сили низка обвинувальних вироків із конфіскацією активів на суму 115,0 млн. грн. Мова йде про грошові кошти, нерухомість, автотранспорт та комп'ютерну техніку, які були конфісковані за рішенням суду в дохід держави [29].

Станом на 31 грудня 2023 року відшкодовано у кримінальних провадженнях, розслідуваннях НАБУ та САП 9,156 млрд. грн. [27].

Інформація про кількість осіб, які вчинили корупційні правопорушення за період 2021-2023 рр. представлена в табл. 2.1.

Таблиця 2.1.

Кількість осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення за період 2021-2023 рр.

№п/п	Назва показників	2021 рік	2022 рік	2023 рік
1.	Всього записів у Реєстрі, од. в тому числі:	7200	2822	3081
	-за кримінальними правопорушеннями, од.	1393	1179	1930
	-за адміністративними правопорушеннями, од.	5608	1529	861
	-за дисциплінарними правопорушеннями, од.	199	114	290
2.	Всього записів у Реєстрі, од.з них:	7200	2822	3081
	-за судовими рішеннями, од.	7001	2708	2791
	-Кримінальний кодекс України	1393	1179	1930
	-КУ про адміністративні провадження, од.з них:	5608	1529	861
	-за дисциплінарними стягненнями, од.	199	114	290

Сформовано автором за даними [27]

За даними табл.2.1. ми бачимо, що кількість осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у 2023 році зросла порівняно з 2022 роком на 751 особу. За адміністративними правопорушеннями спостерігається тенденція до зменшення кількості осіб з 1529 осіб в 2022 році до 861 особи у 2023 році.

Кількість осіб, яких було притягнуто до відповідальності за вчинені корупційні правопорушення за 2023 рік збільшилася порівняно з 2022 роком на 83 особи (2791-2708), але якщо порівнювати з 2021 роком, то ми бачимо суттєве зменшення кількості таких осіб на 4200.

Динаміка кількості осіб, які вчинили корупційні правопорушення незаконного збагачення в Україні за 2023 рік відображена на рис. 2.2.

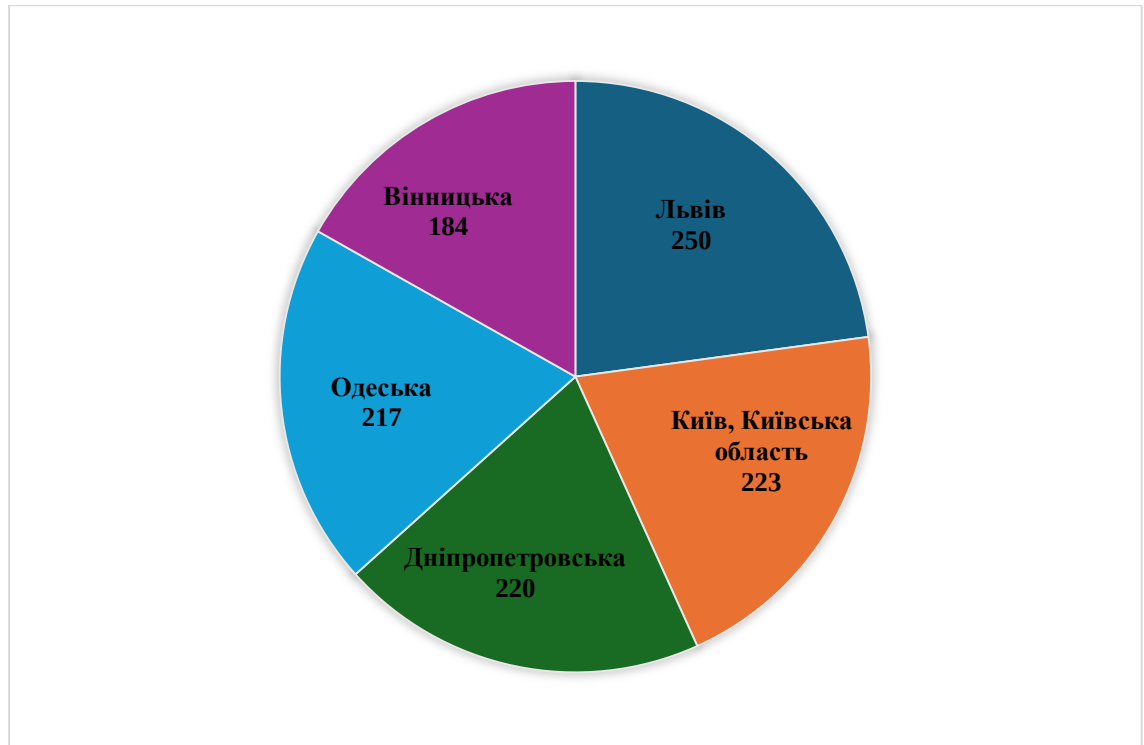

Рис.2.2. Динаміка кількості осіб, які вчинили корупційні правопорушення незаконного збагачення в Україні за 2023 рік, од.

Сформовано автором на основі джерел [27]

За даними рис.2.2 можна побачити наступне:

- перше місце за кількістю осіб, які були причетними до корупційних діянь в частині незаконного збагачення за 2023 рік займає Львівська область – 250 осіб, що підтверджує досить високий рівень корупції;
- друге місце займає м. Київ та Київська область – 223 особи;
- третє та четверте місця займають Дніпропетровська та Одеська області майже на одному рівні – 220 та 217 осіб відповідно;
- закриває п'ятірку Вінницька область – 184 особи.

За період 2021–2023 років до основних секторів фінансово-кредитної сфери України, які були пов'язані зі скоєнням кримінальних правопорушень відповідно до ст. 368-5 Кримінального кодексу України відносять банківську

діяльність, страхову діяльність, діяльність кредитних спілок та інших фінансових установ.

На рис. 2.3 відображено вище згадані сегменти фінансової сфери України, в яких були скоєні кримінальні правопорушення за ст. 368-5 ККУ протягом 2021–2023 років.

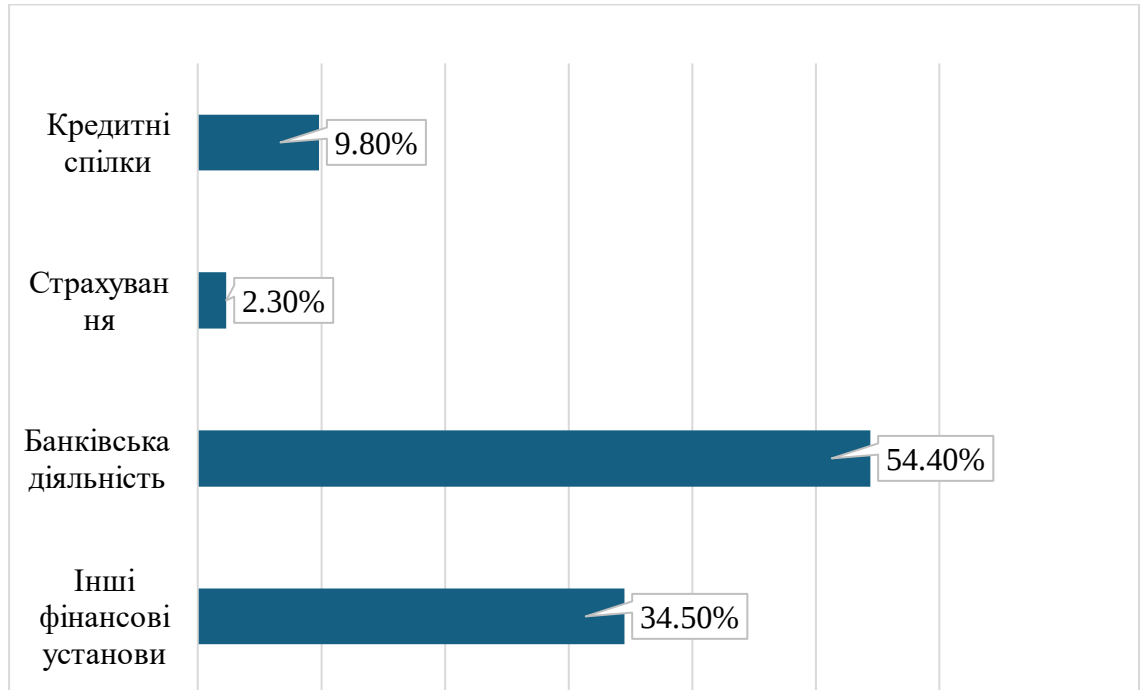

Рис.2.3. Сегменти фінансової сфери України в частині скоєння кримінального правопорушення за ст. 368-5 ККУ у період 2021–2023 рр.%

Сформовано автором на основі джерела [29]

Як показано на рис. 2.3, скоєні злочини, пов'язані з одержанням нелегальних доходів через використання банківських установ становлять найбільшу частку неправомірної вигоди, отриманої суб'єктами складу злочину, передбаченого ст. 368-5 Кримінального кодексу України- 54,4%.

Злочини, пов'язані з незаконним одержанням активів через залучення страхових компаній становлять найменшу частку - 2,3% за ст.368-5 ККУ[23].

Крім того, ефективне спілкування між прокурорами та слідчими є життєво важливим. Це стосується незаконного збагачення так само, як і будь-якого кримінального процесу. Не менш важлива наявність і доступ до реєстрів власності та фінансових документів. Без такої інформації складно зібрати докази незаконного збагачення або скласти фінансовий профіль

підозрюваних. Доступ до інформації про активи та доходи державних службовців, зокрема, а також до податкових декларацій і заявок на отримання позик може значно полегшити створення відповідних вихідних умов для розслідування незаконного збагачення.

Інформацію про кримінальні правопорушення у провадженнях, досудове розслідування у яких здійснюється ДБР України за 2023 рік представлено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2.

Кримінальні правопорушення, провадження по яких здійснюється
Державним бюро розслідувань України, од.

№п	Назва	Обліковано кримінальних правопорушень У звітному періоді	Кримінальні правопорушення, у яких особам <u>вручено</u> повідомлення про підозру	Кримінальні правопорушення у провадженнях, досудове розслідування яких <u>зупинено</u>
1	Усього кримінальних правопорушень, в т. ч.:	37823	5600	386
2	особливо тяжких	9855	958	86
3	тяжких	22715	3524	280
4	кримінальних проступків	1250	577	6
5	Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України	550	178	51
6	Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, в т. числі:	3904	471	1
7	Зловживання владою або службовим становищем, ст.364	640	28	0
8	Прийняття пропозицій, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, ст.368	585	149	0
9	Незаконне збагачення, ст.368-5	24	2	0

Сформовано автором за даними [30].

З даних табл. 2.2. на підставі інформації з Єдиного реєстру досудових розслідувань за 2023 рік ДБР було відкрито 37823 кримінальних

правопорушень, з яких 9855 – особливо тяжких та кримінальних проступків-1250.

Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності за 2023 рік були відкриті в кількості 3904 од., в тому числі:

- кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру за даний період становили 471.

Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, ст.368 ККУ за 2023 рік становлять 585 кримінальних правопорушень.

За ст.368-5 працівниками ДБР було обліковано 24 кримінальних правопорушення, 2 особам вручено повідомлення про підозру за вище згаданою статтею [30].

Державне бюро розслідувань відіграє важливу роль у боротьбі з корупцією, оскільки воно здійснює правоохоронні дії з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, які належать до його повноважень, відновлення справедливості в суспільстві шляхом незалежного та всебічного розслідування злочинів, щоб притягнути винних до відповідальності, незалежно від їхніх посад, зв'язків і ресурсів. ДБР перевіряє високопоставлених осіб, суддів, працівників правоохоронних органів і тих, хто вчинив військові злочини і які можуть впливати на хід розвитку кримінального провадження, а також уникати покарання, що призвело до втрати довіри українського суспільства до судової системи та правоохоронних органів[30].

У боротьбі з корупцією прокурори прагнуть до судових розглядів кримінальних проваджень з найвищою ймовірністю успіху в суді та найменшою ймовірністю того, що вони будуть скасовані в апеляційному порядку. Якщо суди знайомі зі справами про незаконне збагачення та готові підтримувати розслідування, ризики несприятливого результату будуть мінімальними. Ця сукупність обставин свідчить про те, що ефективне судове

переслідування буде стимулювати та полегшувати подальше використання НЗ як кримінального покарання.

Отже, результати проведених нами досліджень показують, що наша країна зазнала значного прогресу в боротьбі з корупцією та легалізацією незаконних коштів протягом останніх років. Економічний ефект від діяльності антикорупційних органів за 2023 рік становить загалом 4,7 млрд. грн. За весь час роботи антикорупційних інституцій це найбільший результативний показник.

2.2. Аналіз діяльності Державної служби моніторингу з правоохоронними органами

Незаконне збагачення є однією з найсерйозніших загроз стабільності, прогресу та справедливості в країнах усього світу, включаючи Україну. Тому правоохоронні органи та суспільство в цілому зацікавлені в використанні фінансової розвідки для боротьби з корупцією.

Корупція порушує прозорість, знижує довіру до влади та громадянського суспільства, спричиняє економічні збитки та порушує права людини.

Фінансова розвідка базується на системі запобігання та контролю легалізації грошей, отриманих злочинним шляхом. Ця система включає державні та приватні установи. Для забезпечення виконання законодавства вони використовують різноманітні правові, організаційні, інформаційні та інші інструменти та методи. Мета цієї системи полягає в тому, щоб запобігти легалізації злочинних доходів і захистити суспільство та громадян.

У 2022 році Державний фінансовий моніторинг передав 1484 матеріали правоохоронним органам і правоохоронним органам, з яких 934 були узагальненими, а 550 додаткових узагальнених матеріалів [28].

Інформація, яку надав Державний фінансовий моніторинг правоохоронним і розвідувальним органам, відображена на рис.2.4.

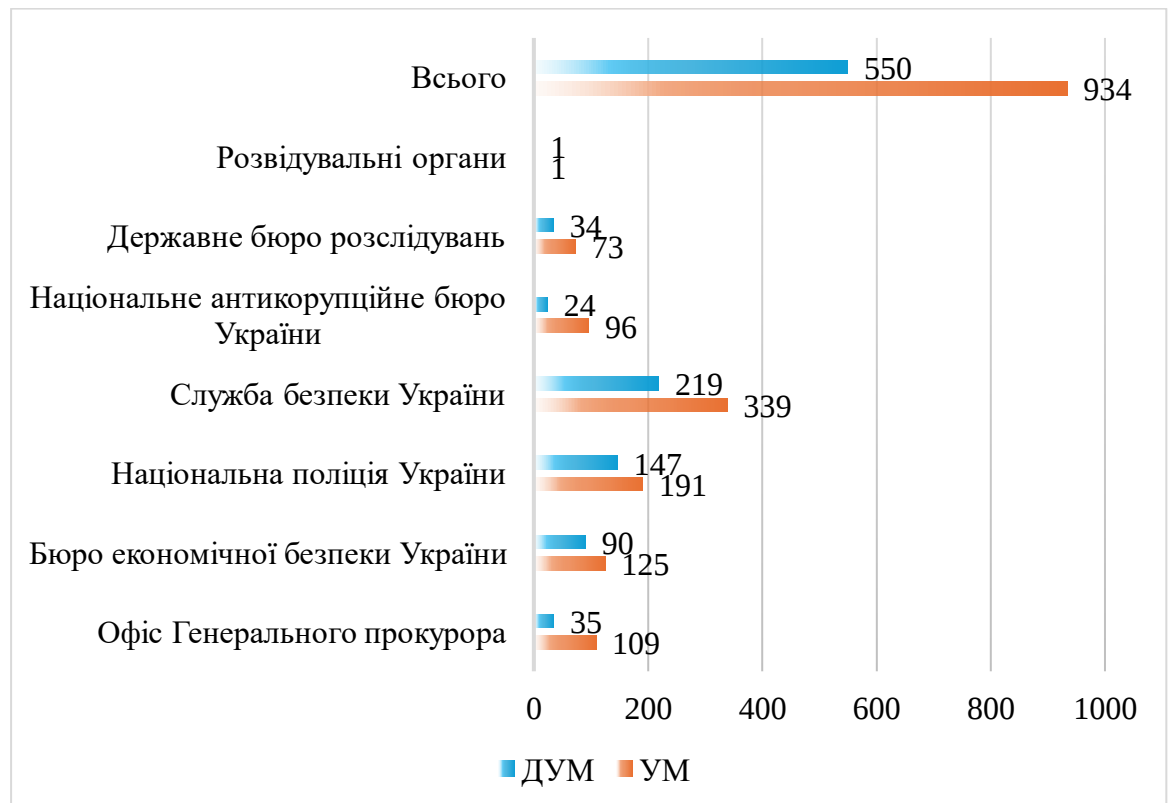

Рис.2.4. Оцінка загальної кількості узагальнених матеріалів/додаткових узагальнених матеріалів, створених Держфінмоніторингом і переданих правоохоронним органам (УМ/ДУМ) за 2022 рік.

Складено автором за даними [28]

Варто зазначити про тісний зв'язок фінансових розслідувань Державної служби фінансового моніторингу з правоохоронними органами, Національною поліцією та для підтвердження незаконних дій, накладання адміністративної чи кримінальної відповідальності.

На рисунку 2.5 відображено зміни у кількості отриманих повідомлень.

За даними, представленими на рисунку 2.5, можна визначити виражену тенденцію до зменшення кількості повідомлень, які надходять до Державної служби фінансового моніторингу.

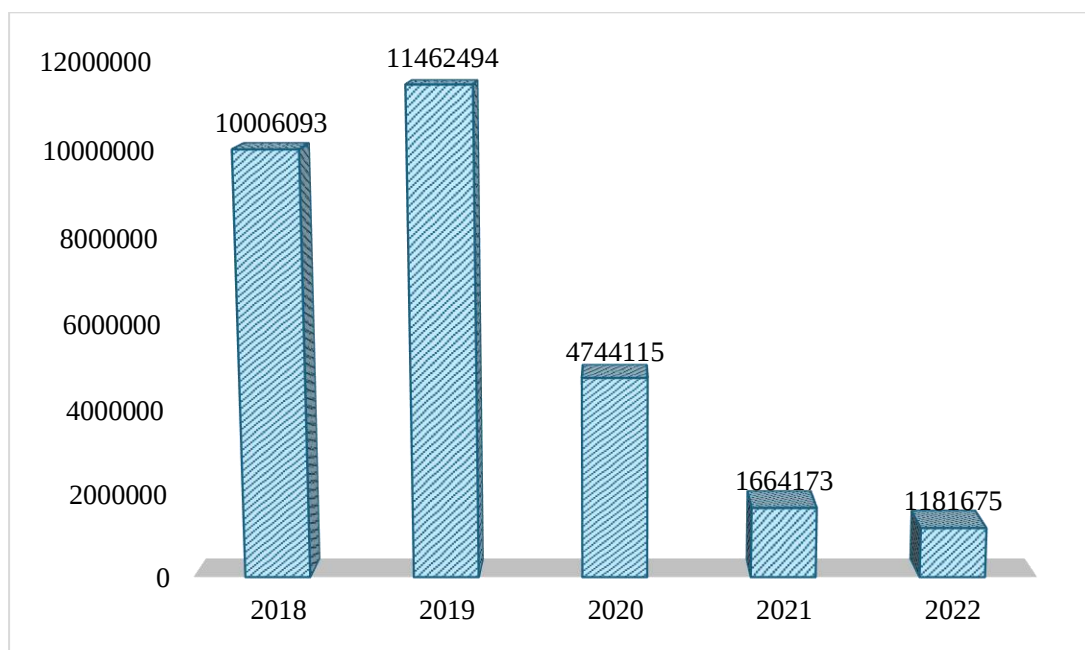

Рис.2.5. Динаміка кількості повідомлень про фінансові операції, які надійшли до Державної служби фінансового моніторингу України в період з 2018 по 2022 роки, од.

Сформовано автором за даними [28]

За даними, представленими на рисунку 2.5 зменшення кількості повідомлень можна пояснити підвищенням порогових значень фінансових операцій відповідно до законодавчих актів, які стосуються відмивання «брудних» коштів та НЗ, застосуванням ризик-орієнтованого підходу суб'єктів ФМ та введенням воєнного стану в Україні.

Справи та запити, що подаються банками та Національним банком України до Держфінмоніторингу перенаправляються і до правоохоронних органів, які забезпечують своєчасне реагування.

У процесі вивчення основних тенденцій у діяльності Держфінмоніторингу щодо боротьби з корупцією слід звернути увагу та провести оцінку параметрів розслідування злочинів, які мають ознаки незаконного збагачення від корупційних дій.

Отже, ми систематизуємо основні показники матеріалів, що були направлені до правоохоронних органів у зв'язку з підозрою у корупційних діях, як показано на рис. 2.6.

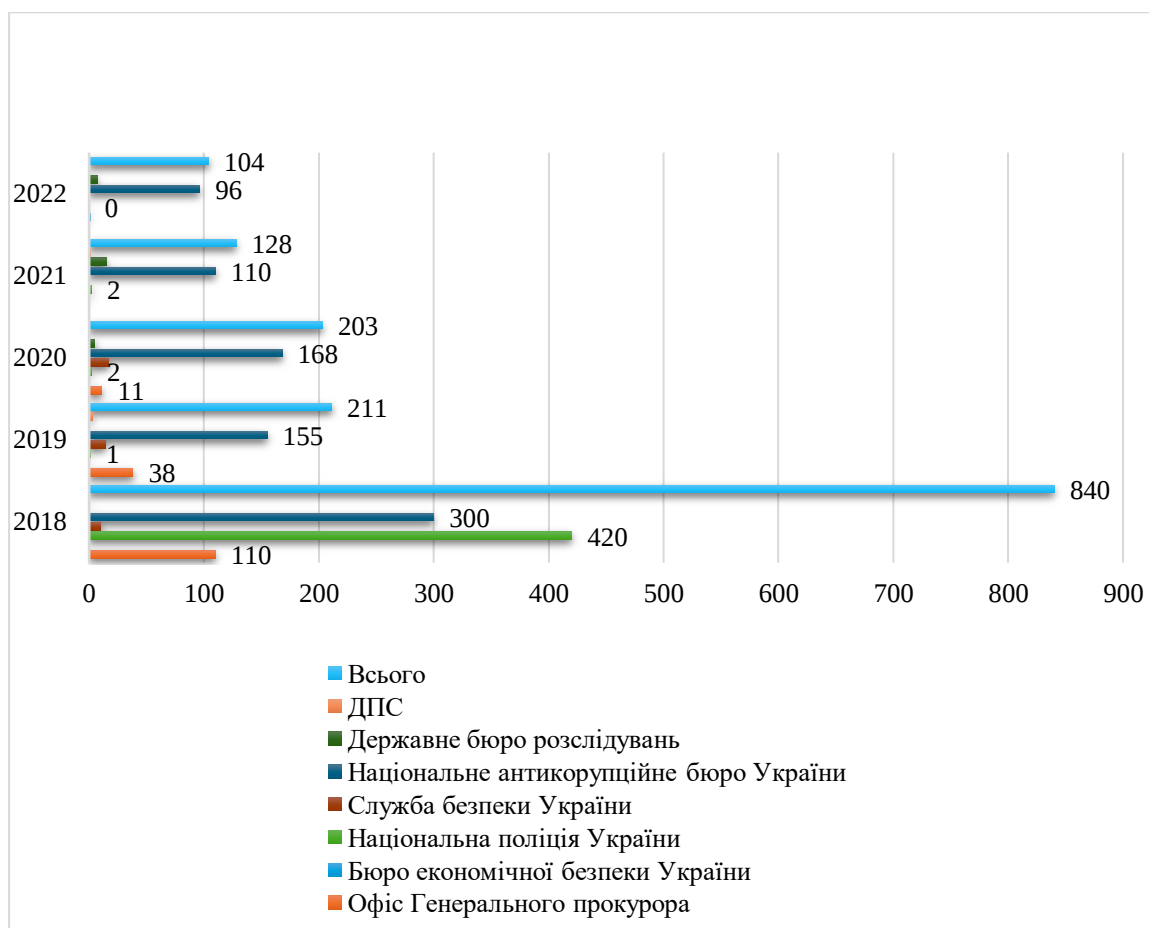

Рис. 2.6. Кількість матеріалів щодо незаконного збагачення, які передано ДФМ правоохоронним органам за період 2018 - 2022 рр.,

Джерело: складено автором за даними [27, 28, 29, 30]

Оцінюючи роботу Державної служби фінансового моніторингу України, зауважимо, що з 2018 по 2022 рік зменшилася кількість матеріалів, переданих правоохоронним органам. У 2022 році темп зміни становить -68,0% порівняно з 2018 роком і -12,7% порівняно з 2021 роком.

Тим не менш, коли ми розглядаємо структуру цих матеріалів залежно від типу правоохоронних органів, ми бачимо, що з 2018 по 2020 рік кількість матеріалів, які були надіслані СБУ, зростає з 10 до 17.

Що стосується співпраці Державної служби фінансового моніторингу та Державного бюро розслідувань щодо боротьби з корупційними проявами, то тут було виявлено 5 і 15 правопорушень у 2020 та 2021 роках відповідно.

Важливо відзначити, що Державна служба фінансового моніторингу щорічно надсилає до Офісу Генерального Прокурора велику кількість документів, пов'язаних із виявленими фактами корупційних правопорушень. Зокрема, у 2018 році було 110 матеріалів, у 2019 році 38 матеріалів, у 2020 році 11 матеріалів і у 2021 році 5 матеріалів [28]. Такі позитивні тенденції свідчать про те, що рівень корупції знижується.

Результати дослідження показують, що Державна служба фінансового моніторингу України систематично спостерігає за фінансовими операціями, які проводять суб'єкти фінансового моніторингу на державному та первинному рівні. Ці заходи спрямовані на виявлення, запобігання та боротьбу з проявами корупції, а також корупцією в цілому.

Важливим є співпраця Держфінмоніторингу з Національним антикорупційним бюро України.

Відповідно до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» №1698-18 НАБУ є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, повноваженнями якого є попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання новим. Національне бюро відповідає за протидію корупції та іншим кримінальним правопорушенням, вчиненим вищими посадовими особами держави або місцевого самоврядування, які становлять загрозу національній безпеці, а також за вжиття інших передбачених законом заходів щодо боротьби з корупцією та незаконним збагаченням [35]. (рис.2.7).

За даними рис.2.7, кількість кримінальних проваджень зросла на 224 справи протягом 2018-2021 років і склала 859 справ у 2021 році. Кількість розпочатих розслідувань щодо корупції та незаконного привласнення грошових коштів зменшилася на 280 справ і склала лише 297 справ у 2021 році. Кількість справ, які були скеровані до суду, зросла на 184 справи і склала 360 справ у 2021 році.

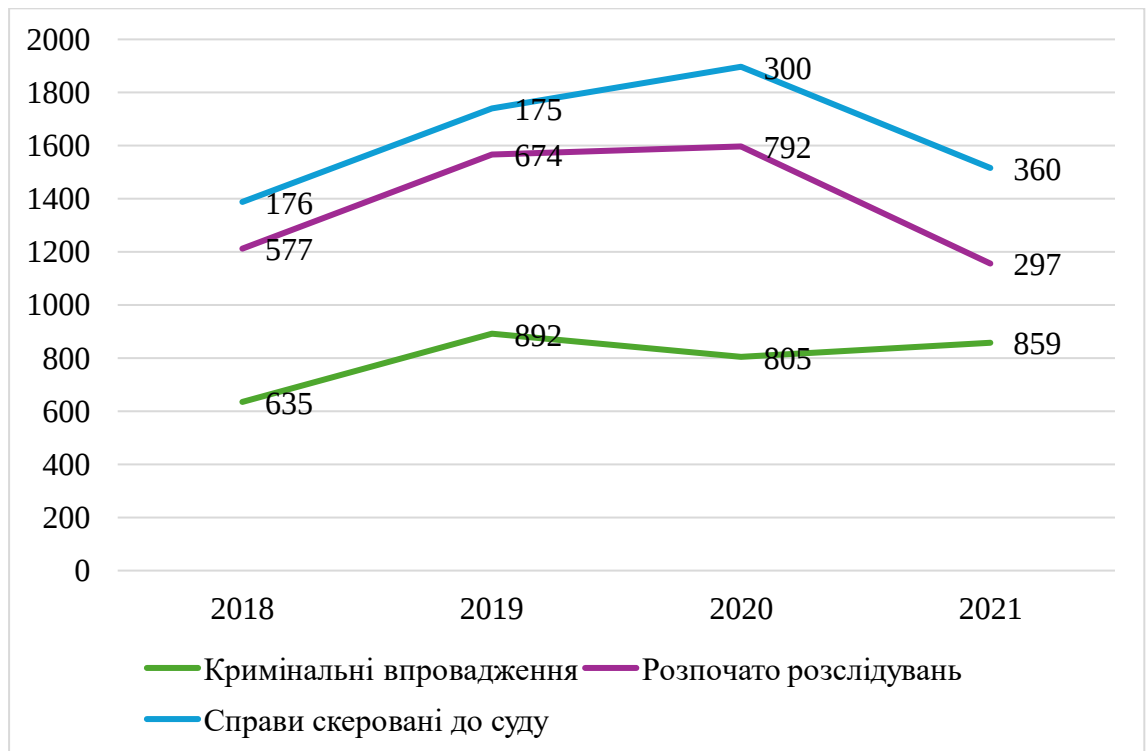

Рис. 2.7. Динаміка кількості відкритих кримінальних проваджень НАБУ за період 2018-2021 рр, од.

Джерело: складено автором на основі джерела [27]

Протягом 2023 року НАБУ і САП розпочали розслідування 286 кримінальних справ. 137 особам повідомили про підозру, а 58 осіб було скеровано до суду (порівняно з 54 осіб стосовно 123 осіб за весь 2022 рік).

Серед інших були відправлені на лаву підсудних 10 вищих посадових осіб держави, 4 держслужбовців категорії «А», 2 військовослужбовців вищого офіцерського складу, 12 керівників державних підприємств, 5 суддів і 3 депутати обласної ради[28].

Доцільно також проаналізувати кількість вручених письмових повідомлень про підозру у скоєнні кримінального правопорушення та кількість осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності (рис.2.8).

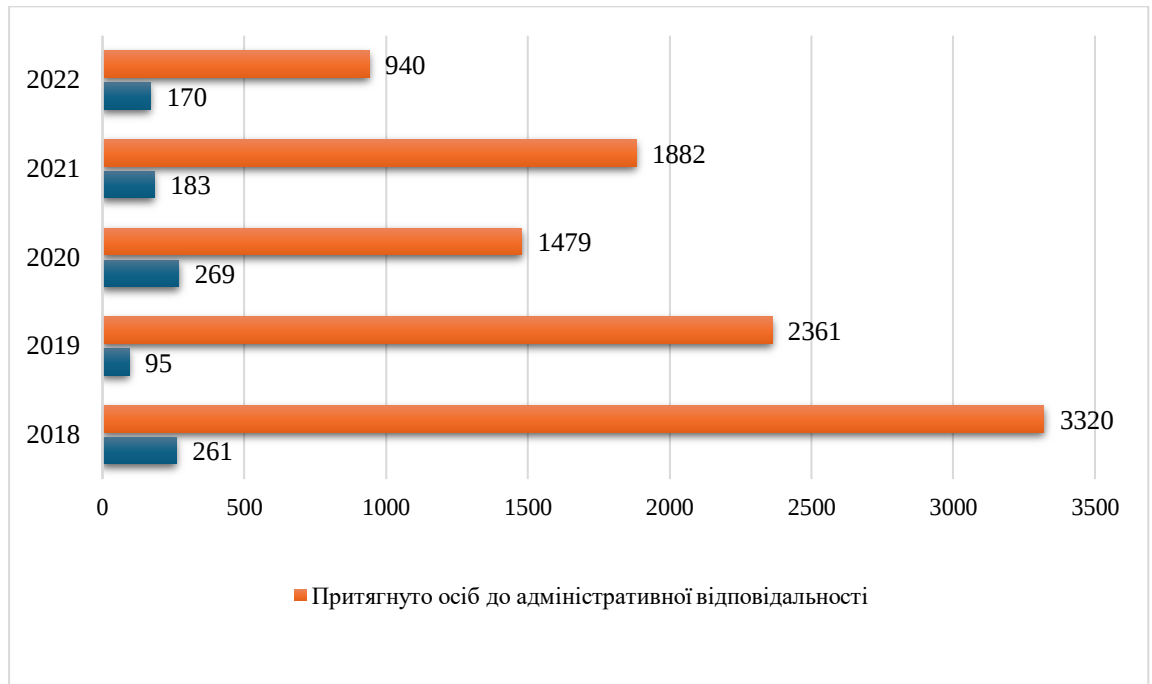

Рис.2.8. Динаміка кількості письмових повідомлень про підозру у вчиненні кримінального правопорушення за нелегальним збагаченням за період 2018-2022 рр., од.

Джерело: складено автором на основі джерела [28]

Дані рис. 2.8 свідчать про негативну тенденцію зменшення за аналізований період і письмових повідомлень про підозру в скоєнні кримінального правопорушення (91 од.) і чисельності осіб, які притягнуті до адміністративної відповідальності (2 380 од.).

Крім того, у центрі уваги Держфінмоніторингу перебувають фінансові розслідування, пов'язані з відмиванням грошей, отриманих шляхом корупційних дій, в тому числі нелегальним збагаченням за рахунок розкрадання і привласнення державного майна та фінансових ресурсів.

Інформація щодо взаємодії Державної служби фінансового моніторингу з правоохоронними органами, стосовно операцій, пов'язаних з корупційними діяннями посадових осіб відображена в табл.2.3.

Таблиця 2.3

Інформація скерованих до правоохоронних органів матеріалів щодо
корупційних діянь посадових осіб за 2020-2022роки

Дані по корупційних діяннях	2020рік	2021рік	2022рік	2020/2021	2021/2022
				Абсолютне відхилення	Абсолютне відхилення
Органи прокуратури, од.	98	110	38	12	-72
НАБУ, од.	101	300	155	199	-145
ФСУ, од.	1	0	3	-1	3
Органів внутрішніх справ, од.	1	0	1	-1	1
СБУ, од.	10	10	14	0	4
Всього:	211	420	211	209	-209

Джерело: сформовано автором за даними [28]

З даних табл.2.3 ми бачимо, що в загальній кількості переданих справ найбільшу кількість займають становлять матеріали, передані до НАБУ – 73,4% за 2022рік, 71,4% за 2021рік. За період 2020-2022роки Державною службою фінансового моніторингу до правоохоронних органів було скеровано 822 матеріали щодо корупційних діянь посадових осіб.

Результати дослідження показують, що ДСФМ систематично спостерігає за фінансовими операціями, які проводять суб'єкти фінансового моніторингу на державному та первинному рівні. Ці заходи спрямовані на виявлення, запобігання та боротьбу з проявами корупції, а також корупцією в цілому.

Підрозділ фінансової розвідки також оцінював потенційні суми грошових коштів, пов'язаних з корупційними діями, і виявив спроби легалізації або відмивання цих коштів. Динаміка сум фінансових операцій, пов'язаних з НЗ, відображена на рис. 2.9.

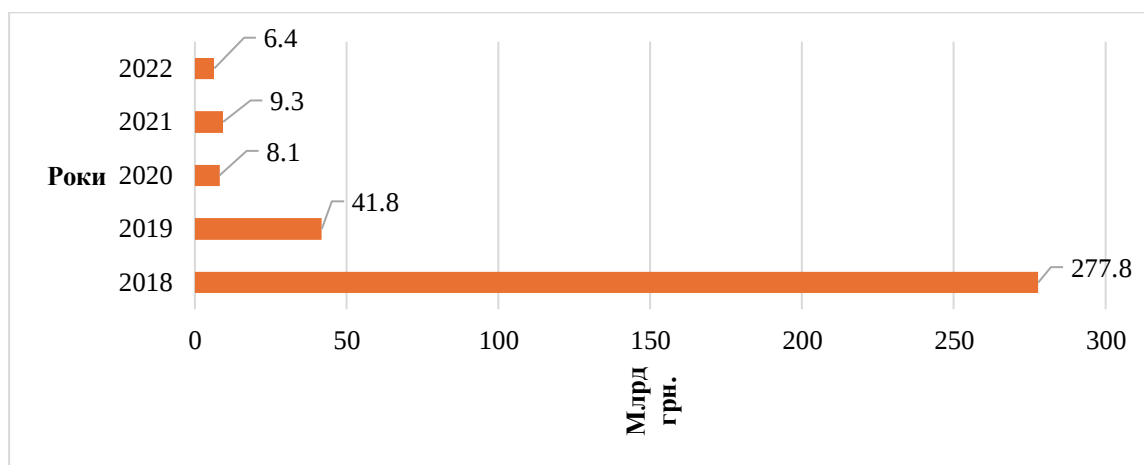

Рис.2.9. Динаміка сум незаконного збагачення від корупційних діянь за період 2018-2022р.р., млрд. грн.

Джерело: сформовано автором за даними [27,28]

За даними рис. 2.9 динаміка сум виявлених НЗ має тенденцію до зменшення за період з 2019 по 2022 рік, і кількість фінансових операцій, пов'язаних з НЗ також. Так, злочинним шляхом було спроба легалізувати злочинні активи в сумі 41,8 млрд. грн. за 2019 рік, 8,1 млрд. грн. за 2020 рік, 9,3 млрд. грн. за 2021 рік, 6,4 млрд. грн. за період 2022 року.

За 2023 рік службою ДФМ було направлено до правоохоронних органів України двісті п'ятдесят матеріалів, пов'язаних з підозрою у корупційних діяннях, зокрема:

- Національне антикорупційне бюро України отримало 167 матеріалів (47 узагальнених матеріалів та 120 додаткових узагальнених матеріалів);
- Державне бюро розслідувань отримало 42 матеріали (18 узагальнених матеріалів та 24 додаткових узагальнених матеріалів);
- Національна поліція України отримала 11 матеріалів (4 узагальнених матеріали та 7 додаткових узагальнених матеріалів);
- Офіс Генерального прокурора отримав 8 матеріалів (5 узагальнених матеріалів та 3 додаткових узагальнених матеріалів);
- Бюро економічної безпеки України містить 2 узагальнених матеріали[28].

Відповідно до надісланих матеріалів фінансові операції, пов'язані з легалізацією коштів в частині незаконного збагачення і вчиненням кримінальних правопорушень становлять 15,5 млрд грн. за вищезгаданий період.

Висновки до розділу 2

За результатами проведених досліджень щодо оцінки розслідування незаконного збагачення в Україні можна зробити наступні висновки:

1. Однією з найбільш серйозніших загроз стабільності, прогресу та справедливості в країнах усього світу, включаючи Україну, є незаконне збагачення.

2. Ефективна співпраця між ДСФМ та правоохоронними органами України у боротьбі з незаконним збагаченням приносить позитивні результати, зокрема Державним бюро розслідувань України було відкрито 37823 кримінальних правопорушень. За 2023 рік було відкрито 3904 кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, в тому числі 471 повідомлення про підозру. Прийняття пропозиції, обіцянки або отримання неправомірної вигоди службовою особою, згідно зі ст. 368-5 становило 585 кримінальних правопорушень у 2023 році. Відповідно до статті 368-5 працівниками ДБР було обліковано двадцять чотири кримінальні правопорушення, а двом особам було вручено повідомлення про підозру за вищезгаданою статтею.

3. Важливо, щоб органи фінансової розвідки продовжували активну роботу у боротьбі з корупцією та відмиванням незаконних доходів. За 2023 рік діяльність антикорупційних органів мала економічний ефект у розмірі 4,7 млрд. грн. Це найвищий показник ефективності за весь час роботи антикорупційних інституцій.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Міжнародний досвід протидії незаконному збагаченню

Незаконне збагачення є видом кримінально-правового явища, однією з найбільш поширених корупційних загроз для стійкості та ефективності функціонування національної та світової економіки.

Дослідження досвіду провідних країн світу з цього питання є важливим для висвітлення справжньої кримінально-правової суті НЗ та розробки ефективних методів боротьби з ним.

Незаконне збагачення стає все більш поширеним явищем по всьому світу. Для боротьби з цим деструктивним явищем необхідно створити систему ефективної протидії, яка враховує міжнародні тенденції. Важливо відзначити, що сучасна міжнародна система боротьби з НЗ достатньо ефективно працює, і вона об'єднує різні національні та міжнародні інституційно-правові механізми для боротьби з корупцією.

Здійснення глобальних антикорупційних програм дозволяє досягти значних успіхів завдяки посиленню співпраці національних антикорупційних органів із міжнародними організаціями та підрозділами фінансової розвідки[19].

Міжамериканська конвенція протидії корупції вперше визнала незаконне збагачення офіційною кримінально-правовою нормою. З цього моменту незаконне збагачення стало міжнародним явищем і поступово стало закріплюватись у законодавстві інших країн. Ст. 8 Міжнародної конвенції про боротьбу з корупцією визначає основні критерії, за якими можна визначити, чи є незаконним збагаченням на міждержавному рівні. Хоча ці положення спочатку були обмежені державними службовцями, вони згодом були

розширені і на приватний сектор [22]. З часом ст. 12 Конвенції ООН щодо протидії міжнародній організованій злочинності розширила поняття незаконного збагачення. Ця стаття вимагала від особи, яка піддається підозрі у незаконному збагаченні, пояснити законні шляхи та джерела отримання фінансових і матеріальних благ. Майно, отримане незаконно, підлягало конфіскації, якщо особа не змогла довести, що вона отримала ці активи та гроші законно.

Генеральна асамблея ООН в 2003 році прийняла Конвенцію ООН проти корупції, яка передбачала впровадження ефективних механізмів і поступову криміналізацію умисного незаконного збагачення. Це було одним із найважливіших міжнародних заходів щодо боротьби з незаконним збагаченням.

У сучасному світі багато країн встановили кримінальну відповідальність за незаконне збагачення на вищому законодавчому рівні.

Наразі більшість країн мають усталені правила боротьби з незаконним збагаченням. Дві основні моделі нормативно-правової боротьби з незаконним збагаченням вважаються найбільш поширеними в усьому світі.

Перша модель передбачає визнання нез'ясованого збагачення злочинними діями та наступне притягнення винних до правової відповідальності. Злочини, пов'язані з незаконним збагаченням, зазвичай є не лише прихованими, але й ретельно приховуваними. Учасники злочинів, пов'язаних із незаконним збагаченням, мають значні стимули для того, щоб найкраще приховати скоєні ними злочини. Це створює реальні перешкоди для системи кримінальної юстиції [38].

Друга модель - конфіскація майнових цінностей у цивільному порядку, походження яких обвинувачувана особа не може пояснити [38]. Якщо розглядати конфіскацію майна як другу модель протидії незаконному збагаченню, її переваги відображені на рис. 3.1.

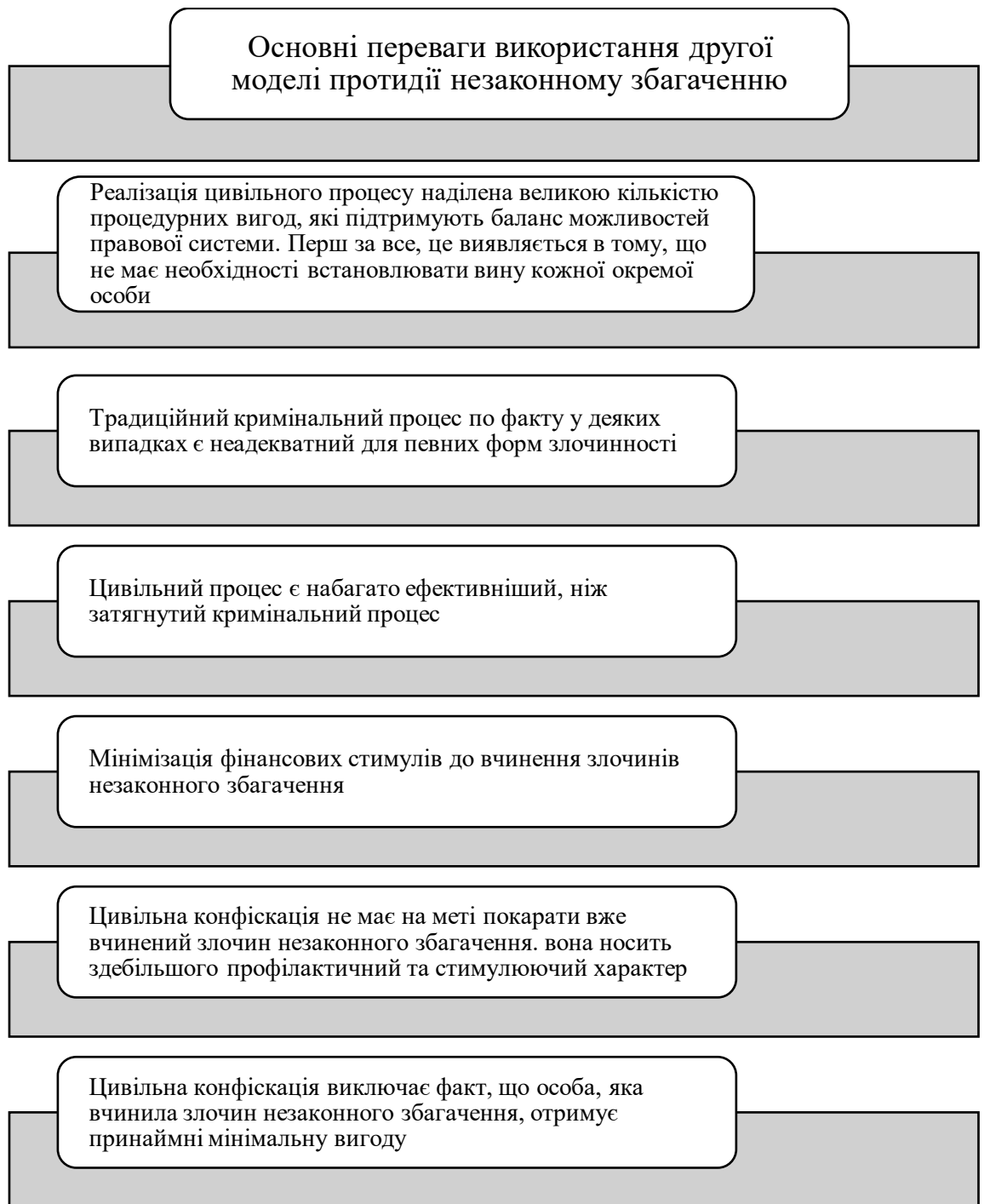

Рис.3.1. Переваги застосування цивільної конфіскації майна у протидії незаконному збагаченню

Сформовано автором на основі [38]

Одним із негативних наслідків використання цивільної конфіскації під час процесу НЗ є те, що необхідно чітке рішення суду про дійсність НЗ, якщо це не так, будь-які дії підозрюваного будуть неправомірними.

Сьогодні існує проблема з тим, що не всі види цивільної конфіскації можна вважати відповідними до міжнародного законодавства та презумпції невинуватості. Наразі найбільшою проблемою з використанням цієї моделі є те, що підозрюваний у скоєнні злочину незаконного збагачення позбавлений основних гарантій, якими він легко може скористатися в кримінальному процесі [44].

Щоб досягти бажаного ефекту в антикорупційній сфері, необхідно продовжувати шукати ефективні методи, стратегії та інструменти боротьби з НЗ. Для цього потрібно вивчити досвід інших країн. Дослідження, проведені в цьому напрямку, показують, що особливо важливо працювати з групою підрозділів фінансових розвідок Егмонта, які здійснюють високу координаційну діяльність щодо запобігання та протидії НЗ в різних країнах по всьому світу. Дослідження також показують, що необхідно посилити антикорупційну боротьбу з огляду на особливості соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку кожної з цих країн[12].

Крім того, метою діяльності Егмонтської групи підрозділів фінансових розвідок є постійне вдосконалення методів і інструментів розслідування корупційних справ. Досвід реалізації цих методів є надзвичайно важливим для України, оскільки впровадження цих методів дозволить підвищити ефективність боротьби у розслідуваннях, пов'язаних з незаконним збагаченням.

Франція стала першою країною, яка ратифікувала статтю 20 Конвенції ООН щодо протидії корупції, враховуючи окремі країни Європи та їхній досвід у боротьбі зі злочинами незаконного збагачення. Ратифікація цієї конвенції не потребувала значних змін у законодавстві Франції, оскільки кримінальне законодавство країни вже містило певні механізми протидії незаконному збагаченню.

Сам факт володіння майном не є злочином у Франції. Відповідно до законодавства цієї країни сторона обвинувачення може порушити кримінальну справу лише в разі підозри щодо законності способів отримання

цього майна. Підставою для порушення кримінальної справи щодо незаконного збагачення у Франції можуть бути прямі або непрямі ознаки того, що підозрюваний або члени його родини скоювали правопорушення.

За скоєння злочинів, передбачених відповідними статтями Кримінального кодексу Франції, можуть застосовуватися покарання у вигляді штрафів, конфіскації майна або відбування покарання в тюрмі.

У Швеції було створено незалежну систему правосуддя, що дозволило знизити рівень корупції. Тим часом у Данії був низький рівень корупції завдяки прозорості влади та доступу пресі до документів, які підтверджують рішення, прийняті урядом. Антикорупційні заходи в Данії очевидно спрямовані на попередження корупції, а не на протидію їй. Зокрема, ця нація виробила «абсолютну нетерпимість» до корупції.

Нідерланди досягли успіху в протидії незаконному збагаченню, яка передбачає суворий громадський контроль за діяльністю державних органів та чиновників; оприлюднення фактів корупції засобами масової інформації та надання їм повноважень проводити незалежні розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним збагаченням; ефективне функціонування спеціального підрозділу поліції, який розслідує злочини, пов'язані з корупцією.

Що стосується правових інструментів боротьби з незаконним збагаченням у Бельгії, «Загальнодержавний план забезпечення безпеки» офіційно визначає цю стратегію боротьби з корупцією як одну з найважливіших. Законом «Про боротьбу з корупцією» внесено значні зміни до кримінального та податкового кодексу Бельгії щодо боротьби з незаконним збагаченням. Крім зазначених положень Конвенції, він також передбачав кримінальну відповідальність за те, що реальні активи не відповідають офіційно задекларованим [21]. Для розслідування таких злочинів у Бельгії була створена Антикорупційна служба Центрального офісу протидії корупції, яка зараз є частиною Федеральної поліції. Функціонування цього

структурного органу має як переваги, так і недоліки, як стверджують бельгійські науковці (рис. 3.2).

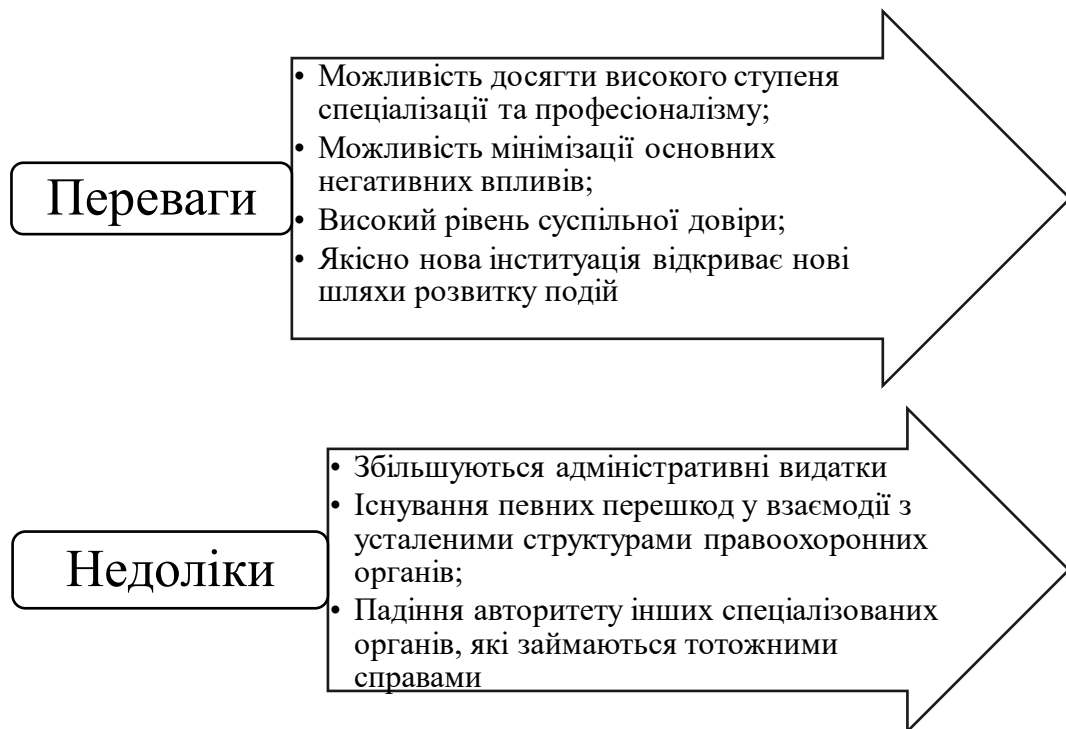

Рис. 3.2. Позитивні та негативні сторони Антикорупційної служби Центрального офісу Бельгії щодо боротьби з незаконним збагаченням

Сформовано автором на основі даних [21]

Розробка стратегій антикорупційної діяльності на вертикальному та горизонтальному рівні є частиною сучасної системи формування міжнародних практик боротьби з корупцією. Вертикальна модель дозволяє досягти швидких результатів у боротьбі з корупцією. Це призводить до того, що корупція не повністю зникає в країні, але досягає певного прийняттого рівня в державі та суспільстві. Сінгапур, Китайська Народна Республіка та Корея використовують цю стратегію протидії корупції [38].

Коли ми детально проаналізуємо антикорупційну модель Сінгапуру, то можемо виділити кілька факторів, які сприяли значному прогресу в боротьбі з корупцією в цій країні. Деякі з найважливіших із цих факторів включають удосконалення законодавства та чітке виділення дій, пов'язаних із корупцією, а також видів відповідальності за їх вчинення; створення Бюро з

розслідування випадків корупції як органу з розширеними повноваженнями, який відповідає за реалізацію антикорупційних заходів; підвищення вимог до кандидатів на посади державної влади та підвищення якості відбору претендентів на посади; запровадження жорстких і репресивних методів протидії корупції щодо посадових осіб, пов'язаних із корупцією; впровадження електронного урядування та інноваційно-комунікаційних технологій.

Здатність Кореї боротися з корупцією полягає в тому, що в суспільстві існує високий рівень «культури прозорості». Крім того, в країні успішно працює онлайн-система, відома як OPEN. Ця система дозволяє посадовцям міської адміністрації розглядати заяви громадськості, а також надає доступ до інформації, яка відображає етап розгляду справи та рішення, прийняті щодо неї. Зазначена технологія мінімізує вплив незаконності на процес прийняття рішень органами державної влади. Комітет з аудиту та інспекції - спеціалізований орган у сфері протидії корупції в Кореї. Він повинен розслідувати будь-які заяви громадян країни про корупцію.

Зважаючи на тенденції, які спостерігаються під час дослідження двох дуже різних підходів до впровадження антикорупційних заходів у різних країнах по всьому світу, можна зробити висновок, що для того, щоб адаптувати сучасну боротьбу з корупцією в Україні, необхідно переймати ефективні практики, які існують у інших країнах.

Таким чином, дослідження міжнародного досвіду у боротьбі з корупцією та незаконним збагаченням дає підстави стверджувати, що країни з високим соціально-економічним розвитком можуть досягати кращих результатів у запобіганні та протидії корупції, ніж країни, що розвиваються в транзитному типі, до яких належить і Україна. Досвід ратифікації Конвенції ООН щодо боротьби з корупцією та незаконним збагаченням у багатьох країнах світу може служити потужною основою для покращення законодавства України в цьому правовому полі.

3.2. Напрями удосконалення ефективності боротьби правоохоронних органів з незаконним збагаченням

Корумпованість в економіці, політиці та суспільстві загрожує інтеграції України до Європейського союзу та її повноцінному членству в міжнародній фінансовій системі. Очевидно, що проблема протидії незаконному збагаченню стає все більш важливою. Для забезпечення системи методів боротьби з цим явищем, необхідно використовувати зважену стратегію та ретельно оцінювати реальні та потенційні ризики корупції.

Попередні дослідження показали, що в боротьбі з НЗ в Україні є певні позитивні результати. Ці результати свідчать про достатньо ефективну роботу ДСФМ з правоохоронними органами з приводу цього питання. Зокрема:

- забезпечено створення, належний рівень функціонування та постійне удосконалення Єдиної інформаційної системи, яка спрямована на запобігання та протидію легалізації активів за рахунок незаконного збагачення;
- створено середовище взаємодії з суб'єктами первинного фінансового моніторингу та систематичне отримання інформації від них щодо фінансових операцій, пов'язаних із правопорушеннями, пов'язаними з НЗ;
- створено в рамках програми ЄС посібника з метою виявлення, розслідування та кримінального переслідування зловживань фінансовими ресурсами правоохоронних та судових органів;
- створено Бюро економічної безпеки, яке зобов'язане проводити фінансові розслідування, включно з корупційними злочинами та неофіційним збагаченням.

Прояви корупції все ще поширюються, що призводить до значних диспропорцій і руйнівних змін у суспільно-політичному та фінансово-економічному секторах країни. Крім того, поява нових методів, інструментів і схем легалізації злочинних доходів посилюється через широке використання банківських установ. Однак, цифровізація та її поширення у всіх сферах економіки призвела до появи нових інформаційно-технічних продуктів. Ці

продукти дозволяють ефективно боротися з корупцією, легалізацією результатів якої відбувається через банківські установи.

Рис.3.3. Схема удосконалення забезпечення діяльності банківських установ щодо уникнення легалізації злочинних доходів

Сформовано автором на підставі джерела [43]

В даний час впровадження програмного забезпечення MicroStrategy, Cisco, Microsoft, Oracle та VMware є надзвичайно важливим для банківської діяльності. Це дозволить покращити фінансові моніторинги банків, підвищити ефективність ідентифікації клієнтів і спростити процес обміну інформацією з відповідними органами.

Що стосується забезпечення запобігання та протидії неофіційному збагаченню в Україні, деякі проблеми пов'язані з недостатньою ефективністю державної антикорупційної політики, яка впроваджується через численні дестабілізуючі загрози, загрози та труднощі, які існують у сучасному світі.

Крім того, у висновку Європейської комісії щодо заявки на членство в ЄС зазначається, що хоча Україна досягла значних прогресів у сфері

верховенства права за останні роки, існує високий рівень суспільного невдоволення щодо боротьби з корупцією.

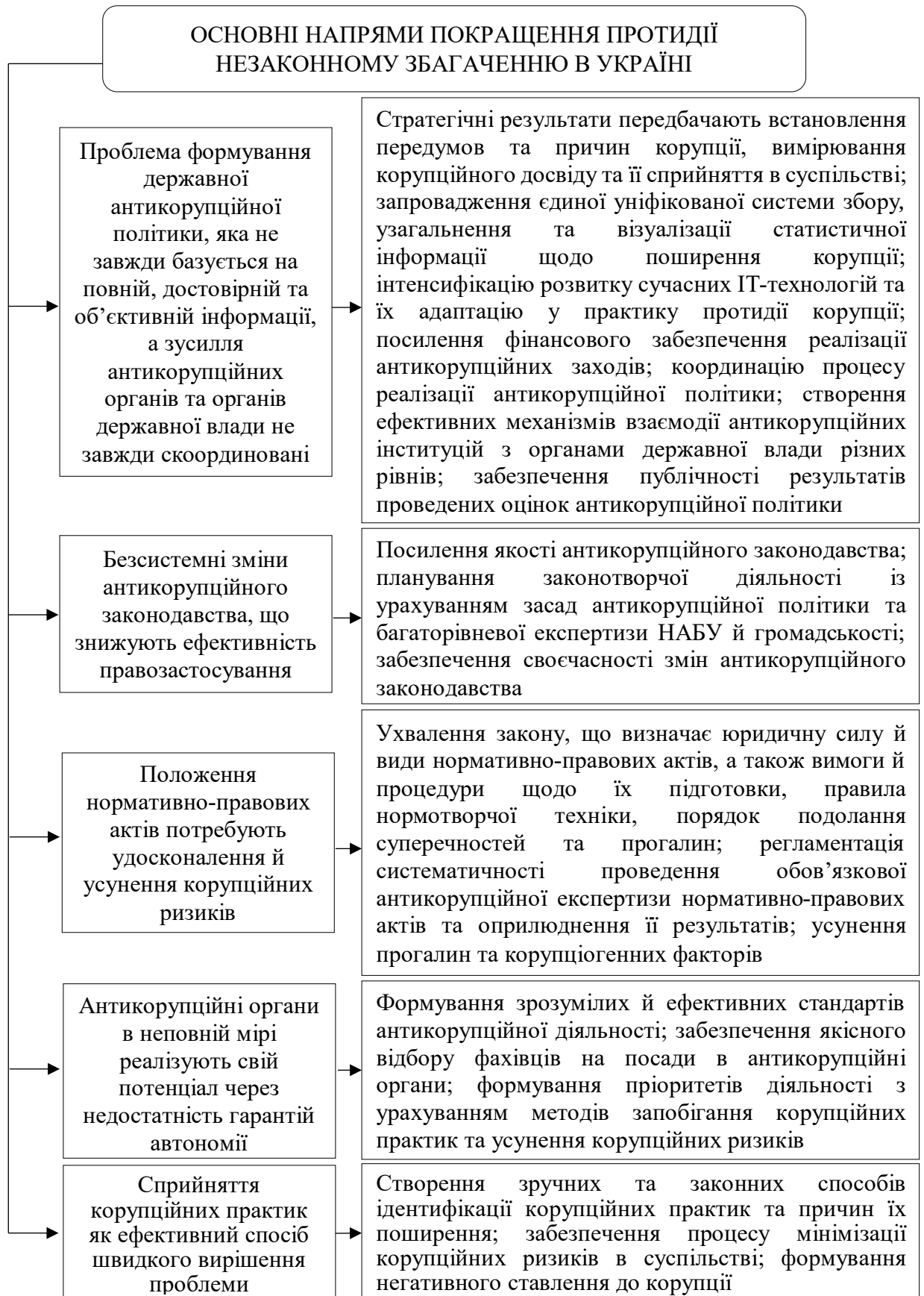

Рис. 3.3. Основні напрями покращення протидії незаконному збагаченню в Україні

Сформовано автором за даними [39]

Очевидно, що заходи, передбачені Антикорупційною стратегією на 2014–2017 роки та державною антикорупційною програмою, не були впроваджені в повному обсязі. Це пов'язано, перш за все, з тривалим процесом становлення антикорупційних інституцій [37].

Участь у Антикорупційній стратегії 2021–2025 років є надзвичайно важливою, оскільки вона визначає основні стратегічні напрями покращення та підвищення ефективності запобігання та протидії незаконному збагаченню (рис. 3.3).

Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки має на меті:

- 1) значно знизити рівень корупції в країні та створити міцну основу для подальших антикорупційних реформ;
- 2) підвищити довіру населення до державної влади та місцевого самоврядування;
- 3) зробити країну привабливою для інвестицій [37].

У результаті це сприятиме сталому соціально-економічному розвитку та ефективному управлінню.

Крім того, антикорупційна діяльність в Україні стикається з ще однією проблемою, яка полягає в тому, що посадові особи часто піддаються відповідальності за свої корупційні дії. У цьому відношенні національне законодавство частково відповідає нормам міжнародного права, але існує недостатня кількість видів кримінальної відповідальності за зловживання службовим становищем, владою та впливом. Тому, рекомендації GRECO щодо протидії корупції мають бути впроваджені та застосовані негайно. Правоохоронні органи, які працюють у сфері запобігання та протидії доходів, одержаних злочинним шляхом, повинні працювати разом із міжнародними антикорупційними органами. Зокрема, співпраця з Егмонтською групою підрозділів фінансових розвідок є надзвичайно важливою для реалізації

проекту «Антикорупційна ініціатива ЄС в Україні» [37], який передбачає, що Україна повинна вжити першочергових заходів протидії корупції в наступних напрямках (рис.3.4):

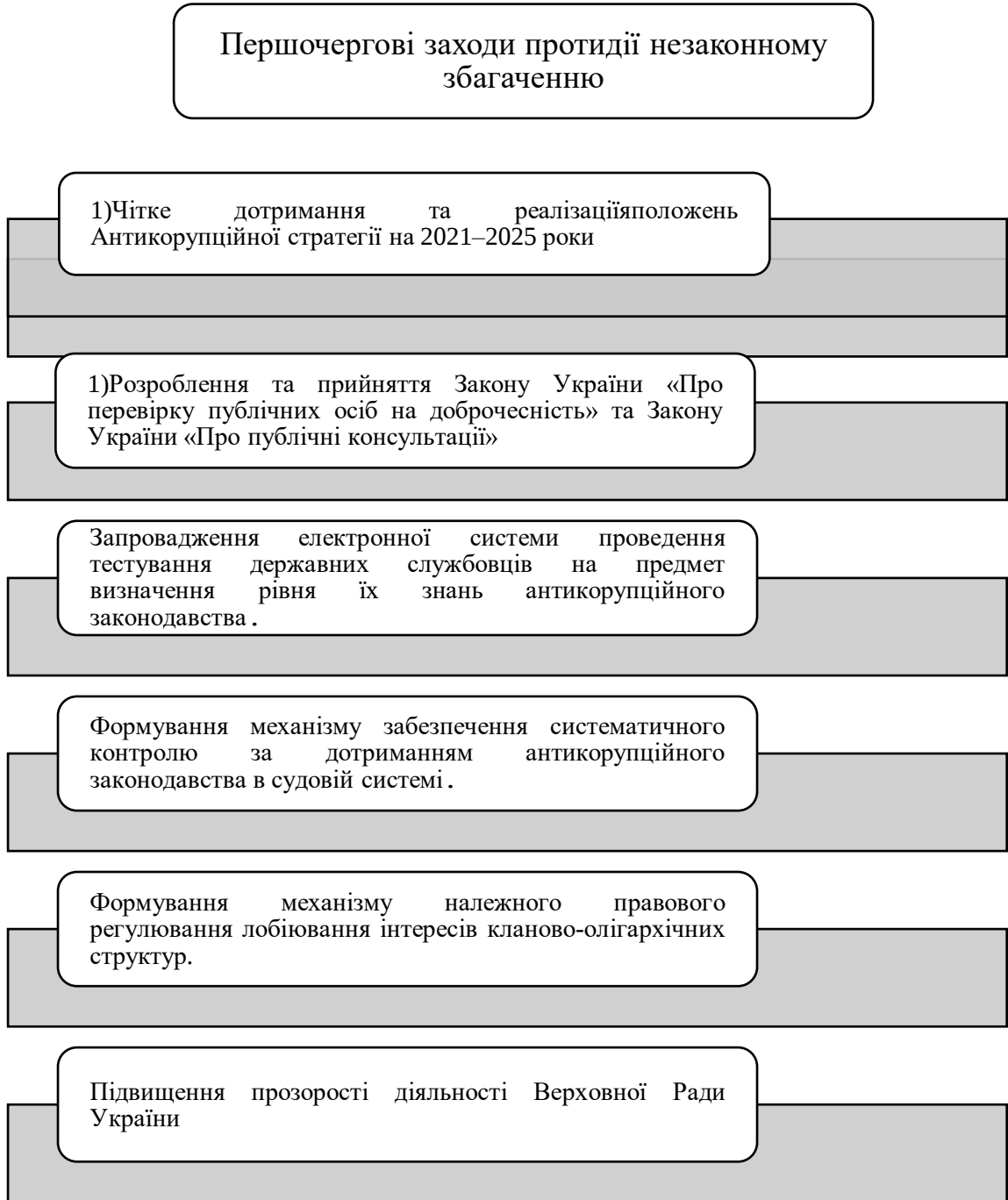

Рис. 3.4. Першочергові заходи протидії незаконному збагаченню в Україні

Джерело: складено автором за даними [37].

Крім того, слід зазначити, що співпраця з Егмонтською групою підрозділів фінансових розвідок сприяє підвищенню та покращенню інституційної спроможності ДСФМ, особливо надання рекомендацій щодо боротьби з корупцією та покращення взаємодії з правоохоронними та розвідувальними органами для виявлення та розслідування корупційних правопорушень і інших незаконних дій.

Виходячи з вище викладеного, запропоновані стратегії покращення методів боротьби з відмиванням нелегальних коштів та незаконним збагаченням в Україні сприятимуть зниженню їх рівня зі стратегічної точки зору та дозволять сформувати надійне підґрунтя для вчасного виявлення корупційних ризиків у суспільстві. Зрозуміло, що успішна реалізація Антикорупційної стратегії на 2021–2025 рр. призведе до підвищення ефективності антикорупційних заходів і вирішення проблем розслідування незаконного збагачення.

Висновки до розділу 3

За результатами проведених досліджень щодо напрямів підвищення ефективності розслідування незаконного збагачення в Україні можна зробити наступні висновки:

1. Встановлено, що найвідомішими моделями антикорупційної діяльності є вертикальна та горизонтальна, а вибір антикорупційної моделі значною мірою залежить від ступеня розвитку країни. Більшість країн мають чіткі закони, що стосуються боротьби з незаконним збагаченням.

2. З'ясовано, що Держфінмоніторинг України та Егмонтська група підрозділів фінансових розвідок повинні тісно співпрацювати, щоб підвищити інституційну спроможність підрозділу фінансової розвідки на національному рівні, отримати допомогу та поради щодо боротьби з корупцією на національному рівні, покращити зв'язок із правоохоронними та

розвідувальними органами та провести ефективні розслідування щодо незаконного збагачення.

3. Доведено, що участь у Антикорупційній стратегії 2021–2025 років є критично важливою, оскільки вона визначає основні стратегічні напрями покращення та підвищення ефективності запобігання та протидії незаконному збагаченню. До основних антикорупційних реформ слід віднести суттєве зниження рівня корупції в державі, підвищення рівня довіри до державних службовців та створити сприятливий клімат в державі для залучення інвестицій.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі проведено теоретико- правові дослідження незаконного збагачення в Україні. Здійснено оцінку дій антикорупційних органів під час проведення розслідувань незаконного збагачення. Проведено аналіз показників діяльності Державної служби фінансового моніторингу у співпраці з правоохоронними органами щодо боротьби з незаконним збагаченням, оцінено сучасний стан та масштаби корупції в Україні. Виявлено основні проблеми, які виникають у протидії незаконному збагаченню і запропоновано напрями підвищення ефективності боротьби з ним.

За результатами проведеного дослідження зроблено наступні висновки:

1.Протягом усього періоду незалежності України існує проблема скоєння злочинів, пов'язаних із незаконним збагаченням. Інформація про хабарництво або придбання активів показує, що скоєння злочинів є звичайною практикою для посадових осіб, які здебільшого не зазнають покарання. Зважаючи на те, що чинне законодавство України містить неточності щодо складу незаконного збагачення, досі важко зрозуміти ефективність Кримінального кодексу та притягнення до відповідальності за скоєння такого роду злочинів.

2. Кваліфікація злочину незаконного збагачення має бути реалізована в запланованому порядку, повністю виключаючи довільні дії на всіх стадіях досудового та судового провадження. За необхідністю, внесення змін до процедури кваліфікації незаконного збагачення має бути повністю обгрунтоване та схвалене відповідно до законодавства.

3. З'ясовано, що основними причинами криміналізації або кримінальної заборони в кримінальному праві є соціальні та соціально-психологічні. Встановлення та існування кримінальної відповідальності за певне діяння є політично та суспільно необхідним. Це включає такі фактори, як суспільна небезпека діяння, відносна поширеність діяння, співвідношення позитивних і

негативних наслідків криміналізації та можливість подолання конкретного правопорушення без застосування кримінальних заходів.

4. Для боротьби з легалізацією доходів від злочинів державна система включає державні та комерційні організації. На них покладено обов'язки держави запобігати та протидіяти легалізації таких доходів. Аналітики, слідчі та керівники правоохоронних органів співпрацюють, щоб покращити результативність розслідування злочинів, пов'язаних з нелегальним збагаченням та корупцією в Україні. Національне антикорупційне бюро України здійснює контроль за корупційними діями та іншими кримінальними правопорушеннями, вчиненими вищими посадовими особами держави та місцевого самоврядування, які загрожують національній безпеці.

5. Аналіз стану корупційних правопорушень незаконного збагачення в Україні дає підстави стверджувати, що Львівська область займає перше місце за кількістю осіб, які були причетними до корупційних дій у сфері незаконного збагачення за 2023 рік з 250 особами. Київ і Київська область займають друге місце з 223 особами, а Дніпропетровська та Одеська області займають третє та четверте місця відповідно з 220 та 217 особами. За 2023 рік було вчинено 585 кримінальних правопорушень через прийняття пропозиції, обіцянки чи отримання неправомірної вигоди службовою особою відповідно до ст. 368-5 Кримінального кодексу України.

6. Проаналізовано міжнародний досвід боротьби з незаконним збагаченням, який є важливим при висвітленні справжньої кримінально-правової сутності незаконного збагачення та розробки ефективних методів боротьби з ним. Це дає підстави стверджувати, що на сьогодні існує багато різних моделей антикорупційної діяльності, які відрізняються між собою унікальними способами в різних країнах. Незаконне збагачення та корупція залишаються основною загрозою національній безпеці України та суттєво впливають на їх здатність вирішувати проблеми, тому необхідно вдосконалювати антикорупційну політику держави, впроваджувати кращі практики з міжнародного досвіду інших країн у протидії незаконному

збагаченню. Оцінка міжнародного досвіду у протидії незаконному збагаченню дає підстави стверджувати, що ратифікація Конвенції ООН в частині боротьби з корупцією та незаконним збагаченням у багатьох країнах світу може бути потужною основою для покращення законодавства України в цьому правовому полі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушко П. П. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристик : навч. посіб. К.: «Юрисконсульт», 2006. 342 с.
2. Антонюк Н.О. Кримінальна відповідальність за заподіяння майнової шкоди, шляхом обману а зловживання довірою: монографія. Львів: ПАІС, 2008.216 с.
3. Балобанова Д.О. Теорія криміналізації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2007. 200 с.
4. Бондаренко О. С. Предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2016. 272 с.
5. Борисов В. І. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : монографія. Х.: Юрайт, 2012. 296 с.
6. Брич Л. П. Кримінально-правова кваліфікація корупційних діянь (з врахуванням диференціації юридичної відповідальності за новим антикорупційним законодавством України). *Юридичний вісник України*. 2010. № 19 (775). С. 14–15.
7. Брич Л. П., Навроцький В. О. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні: монографія. К.: Атіка, 2000. 258 с.
8. Бурдін В.М. Суспільна небезпека готування до злочину. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 15-22 .
9. Варналій З.С. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: монографія. К.: НІСД, 2006. 578 с.
10. Волосевич І. Корупція в Україні 2022: розуміння, сприйняття, поширеність. Національне агенство з питань запобігання корупції. Київ,

2023. 59 с. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/207171135808792_5173_total_rev4_final_.pdf
11. Габро О.І. Поняття злочинів, передбачених ст. 384 Кримінального кодексу України, соціальна їх криміналізація. *Юридична наука*. 2012. № 2. С. 115-121.
 12. Гарбазей Д.О. Незаконне збагачення: міжнародно-правовий аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 6–1(2). С. 212–217
 13. Глущенко О.О., Семеген І.Б., Слав'юк Р.А. Антилегалізаційний фінансовий моніторинг: ризик-орієнтований підхід: монографія. Київ: УБС НБУ, 2014. 386 с.
 14. Горбан І.М., Скиба В.В. Сутність фінансового моніторингу у забезпеченні економічної безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. Львів: ЛьВДУВС, 2023. Вип. 2. 96 с. С.21-25.
 15. Гришук В. К. До питання про соціальну зумовленість кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння у сфері господарської діяльності : *вибрані наукові праці*. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 824 с. С. 671-674.
 16. Гузоватий О. І. Підстави криміналізації незаконного збагачення за кримінальним законодавством України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 238-247
 17. Дудоров О.О. Протидія відмиванню «брудного» майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України: монографія. К.: Ваіте, 2015. 392 с.
 18. Дудоров О. О. Ще раз про принципи кримінально-правової кваліфікації та реалії правозастосування. *Кримінальне право: теорія і практика: вибрані праці*. К. : Ваіте, 2017. С. 465–467.

19. Живко З.Б., Головач Т.М., Гончаров Ю.В., Мартин О.М., Боруцька Ю.З. Місце фінансової розвідки в системі антикорупційних заходів. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. № 2 (62). С. 44–52. URL: DOI: 10.31732/2663-2209-2021-62-44-52.
20. Кісіль Н.М. Вдосконалення відповідальності за незаконне одержання неправомірної вигоди (незаконне збагачення) суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення як напряду реалізації антикорупційної політики держави. *Політика у сфері боротьби зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення : матер. Всеукраїнської науково-практичної конференції. 25–26 лютого 2011 року*. Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т імені Василя Стефаника, 2011. С. 132–134.
21. Ковбасюк Ю.В., Федоренко В.Л. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і місцевого самоврядування: монографія. К.: Ліра-К, НАДУ, 2016. 172 с.
22. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення 16.01.2024).
23. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001р. № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>. (дата звернення 26.12.2023).
24. Кубальський В.Н. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в контексті принципу презумпції невинуватості. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 3. С. 30–34.
25. Михайленко Д. Г. Регламентация правових наслідків незаконного збагачення. Профілактика корупційних правопорушень: *збірник тез доповідей науково-практичної конференції* (м. Харків, 7 квітня 2015 р.). Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. С. 171-178.
26. Офіційна сторінка Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/en/>.

27. Офіційний сайт Національного антикорупційного бюро України. URL: <https://nabu.gov.ua>
28. Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України. URL: <https://fiu.gov.ua>.
29. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/specializovana-antikorupcijnna-prokuratura>.
30. Офіційний сайт Державного бюро розслідувань України. URL: <https://dbr.gov.ua>.
31. Смагло О.В. Функціонування системи фінансового моніторингу в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 26. С. 1–7. URL: DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-28>.
32. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019р. №361–ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.
33. Посібник щодо деяких аспектів здійснення фінансових розслідувань (дослідження фінансових відносин). Державна служба фінансового моніторингу України. URL: [https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/Typologies%20\(National%20Studies,%20Guidances%20etc\)/UKR_FINANCIAL%20INVESTIGATIONS%20MANUAL.pdf](https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/Typologies%20(National%20Studies,%20Guidances%20etc)/UKR_FINANCIAL%20INVESTIGATIONS%20MANUAL.pdf).
34. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за придбання таких активів: Закон України №263 від 31.10.2019р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 22.12.2020).
35. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII / Верховна Рада України : офіційний веб-сайт URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698-18> (дата звернення: 19.01.2024).

36. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700–VII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
37. Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки.:
Закон України від 20.06.2022 р. № 2322–IX. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>.
38. Протидія корупції як система заходів. Суб'єкти та принципи боротьби
з корупцією. *Освіта.UA*. 2022. URL: [https://osvita.ua/vnz/reports/
law/10621/](https://osvita.ua/vnz/reports/law/10621/).
39. Трофименко Р. В. Шляхи удосконалення правового механізму протидії
незаконному збагаченню. *Боротьба з організованою злочинністю і
корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 2. С. 186-195.
40. Тютюгін В.І. Злочини у сфері службової діяльності та професійної
діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: навч.-практ. посіб.
Х.: Право, 2014. 232 с.
41. Уткіна М.С. Фінансовий моніторинг як один із засобів протидії
легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.
Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 7. С. 292–295.
URL: DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/75>.
42. Флейчук М.І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі
економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в
умовах глобалізації: монографія. Львів: Ахілл, 2008. 660 с.
43. Швець Н.Р., Акритов А.А. Роль і місце фінансового моніторингу в
системі державного фінансового контролю. *Вісник Університету
банківської справи*. 2020. № 3 (39). С. 3–9. URL:
[https://ser.net.ua/index.php/SER/article/
view/388/393](https://ser.net.ua/index.php/SER/article/view/388/393).
44. Ясінь І.М. Суб'єктивна сторона незаконного збагачення. Правова
держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні:
матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Ужгород:
Ужгородський національний університет, 2017. С. 167-171.

